

Nastava Glazbene kulture i Likovne kulture u kombiniranim razrednim odjeljenjima u primarnom obrazovanju

---

Prole, Romana

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:147:092844>

Rights / Prava: [Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International/Imenovanje-Nekomercijalno-Bez prerada 4.0 međunarodna](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-08-08**

Repository / Repozitorij:

[University of Zagreb Faculty of Teacher Education - Digital repository](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA UČITELJSKE STUDIJE

ROMANA PROLE

**NASTAVA GLAZBENE KULTURE I LIKOVNE KULTURE U KOMBINIRANIM
RAZREDNIM ODJELJENJIMA U PRIMARNOM OBRAZOVANJU**

DIPLOMSKI RAD

Petrinja, srpanj 2024.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA UČITELJSKE STUDIJE

ROMANA PROLE

**NASTAVA GLAZBENE KULTURE I LIKOVNE KULTURE U KOMBINIRANIM
RAZREDNIM ODJELJENJIMA U PRIMARNOM OBRAZOVANJU**

DIPLOMSKI RAD

Mentorica rada: doc. dr. sc. Jelena Blašković Galeković

Sumentorica rada: doc. dr. sc. Svetlana Novaković

Petrinja, srpanj 2024.

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Nastava	2
2.1. <i>Svrha, cilj i obilježja nastave</i>	2
2.2. <i>Sudionici odgojno-obrazovnog procesa</i>	3
2.3. <i>Suvremena nastava</i>	4
3.1. <i>Karakteristike kombiniranih razrednih odjeljenja</i>	5
3.2. <i>Nastava u kombiniranim razrednim odjeljenjima</i>	6
3.3. <i>Struktura nastavnog sata u kombiniranom odjelu razredne nastave</i>	8
3.4. <i>Uspješno poučavanje u kombiniranim razrednim odjeljenjima</i>	8
3.5. <i>Kompetencije učitelja u kombiniranom razrednom odjeljenju</i>	10
3.6. <i>Prednosti nastave u kombiniranim razrednim odjeljenjima</i>	11
3.7. <i>Nedostaci nastave u kombiniranim razrednim odjeljenjima</i>	12
4. Stručno-pedagoška dokumentacija u kombiniranim razrednim odjeljenjima	13
5. Zastupljenost kombiniranih razreda u RH i Sisačko-moslavačkoj županiji	15
6. Metodologija	18
6.1. <i>Problem, cilj i istraživačka pitanja</i>	18
6.2. <i>Uzorak ispitanika</i>	18
6.3. <i>Istraživački instrument</i>	18
7. Analiza intervjua i diskusija	19
8. Analiza promatranog oglednog sata učiteljice	26
9. Izvedba sata likovne i glazbene kulture u kombiniranom odjelu	28
9.1. <i>Prvi nastavni sat Likovne kulture i Glazbene kulture</i>	28
9.2. <i>Drugi nastavni sat Likovne i Glazbene kulture</i>	30
9.3. <i>Treći nastavni sat Likovne i Glazbene kulture</i>	33
10. Zaključak	37
11. Literatura	38
<i>Prilog 1: Priprema za prvi nastavni sat</i>	40
<i>Prilog 2: Priprema za drugi nastavni sat</i>	43
<i>Prilog 3: Priprema za treći nastavni sat</i>	47
<i>Prilog 4: Pitanja iz intervjua</i>	52

Sažetak

U sustavu školstva u Republici Hrvatskoj određeni broj učenika započinje svoje primarno obrazovanje u kombiniranim razrednim odjeljenjima. Ta razredna odjeljenja specifična su po tome što se sastoje od učenika dvaju ili više razreda. Kombinirana razredna odjeljenja formiraju se zbog malog broja učenika u pojedinim mjestima. Cjelokupno planiranje i priprema nastave u kombiniranim razredima vrlo je izazovan i zahtjevan proces. Rad u kombiniranim razrednim odjeljenjima ima svoje prednosti i nedostatke. Prednosti se očituju u stvaranju prijateljstva i suradnje, a na razne načine učenici se osposobljavaju za učenje i samostalan rad. Stoga je iznimno važno stvaranje atmosfere unutar učionice koja itekako utječe na uspješnost i kompleksnost izvođenja nastave. Često se smatra kako su kombinirana razredna odjeljenja loš pristup izvođenju nastave sa smanjenim brojem učenika, ali isto tako ne uzimaju se u obzir sve one pozitivne stvari koje učitelji i učenici iz ovakvih iskustava dobivaju. S obzirom da se škole s ovakvim nastavnim odjeljenjima često nalaze u manjim sredinama, učiteljima je mnogo lakše organizirati izvannastavne aktivnosti i na taj način doprinijeti svim pozitivnim aspektima odgojno-obrazovnog procesa. Kombinirana nastava može se lako i pozitivno primijeniti na nastavu likovne i glazbene umjetnosti zbog toga što upravo ta umjetnička područja ne zahtijevaju uvijek jasnu granicu između dobnih skupina učenika, stoga na taj način olakšavaju primjenu nastavnog materijala na dva ili više razreda. Analizom provedenog istraživanja u okviru ovog diplomskog rada jasno su identificirane prednosti i nedostaci nastave glazbene i likovne kulture u kombiniranim razredima. Razmatrane su osnovne razlike u pristupu i izvođenju nastave u čistim i kombiniranim razredima, kao i specifični sadržaji koji se pokazali pogodnima ili izazovnima za provođenje u kombiniranim razredima. Pokazalo se da, unatoč izazovima, pažljivim planiranjem nastavnih aktivnosti, kreativnošću i predanošću, učitelji mogu ostvariti izvanredne rezultate i pružiti kvalitetno obrazovanje svojim učenicima.

Ključne riječi: glazbeno obrazovanje, kombinirana nastava, likovno obrazovanje, odgoj i obrazovanje, primarno obrazovanje.

MUSIC AND ART EDUCATION IN COMBINED CLASSROOMS IN PRIMARY EDUCATION

Summary

In the education system of the Republic of Croatia, a certain number of students begin their primary education in combined classrooms. Those classrooms are specific in that they consist of students from two or more grade levels. Combined classrooms are formed due to a small number of students in particular locations. Planning and preparing lessons in a combined classroom are very challenging and demanding processes. Combined class teaching has its advantages and disadvantages. Advantages manifest in the fostering of friendships and cooperation, and in various ways, students are prepared for learning and independent work. Therefore, creating an atmosphere within the classroom that significantly influences the success and complexity of teaching is extremely important. Combined classrooms are often considered a poor approach to teaching with a reduced number of students, but at the same time, all the positive aspects that teacher and students gain from such experiences are not considered. Since schools with such teaching departments are often located in smaller communities, teachers find it much easier to organize extracurricular activities and thus contribute to all positive aspects of the educational process. Combined teaching can be easily and positively applied to the teaching of visual and musical arts because these artistic areas do not always require a clear boundary between age groups of students, thus facilitating the application of teaching material to two or more grades. The analysis conducted in this thesis clearly identifies advantages and disadvantages of teaching music and art education in combined classes. Fundamental disparities in instructional approach and implementation between homogeneous and integrated classrooms were considered, as well as specific content that proved to be suitable or challenging for implementation in combined classes. It has been shown that, despite the challenges, with careful planning of teaching activities, creativity, and dedication, teachers can achieve exceptional outcomes and deliver high – quality education to their students.

Key words: art, combined class, education, music art, primary education

1. Uvod

Obrazovanje u današnje vrijeme za učitelje predstavlja sve veći izazov. Isto tako sve se više pojavljuju kombinirana razredna odjeljenja. Kombinirana razredna odjeljenja najčešće se pojavljuju u manjim seoskim sredinama, otočnim područjima te uglavnom na svim manje naseljenim mjestima zbog sve manjeg broja učenika i upravo zbog toga je potrebno kombinirati dva ili više razredna odjeljenja u jedan. Zbog svega navedenog pretpostavlja se da će se broj kombiniranih razrednih odjeljenja sve više povećavati i postati učiteljska obaveza i svakodnevnica (Lučić i Matijević, 2004). Isto tako pretpostavlja se da će se povećavati broj škola u kojima će se prakticirati, odnosno održavati nastava u kombiniranim razrednim odjeljenjima. Smatra se da učitelji zbog izazovnosti nastave u kombiniranim odjeljenjima moraju posjedovati odgovarajuće didaktičko-metodičke vještine kako bi iskoristili što više prednosti koje kombinirana razredna odjeljenja pružaju i uz to voditi računa o razvojnim potrebama svih učenika (Varga i Sabljak, 2020).

Kombinirana razredna odjeljenja također predstavljaju izazov za učitelje u smislu prilagodbe nastavnog procesa različitim uzrastima i potrebama učenika. Svaki nastavni sat složen je, drugačiji i zahtjeva specifičnu pripremu. Isto tako potrebno je obratiti pozornost na izvođenje nastave Glazbene kulture i Likovne kulture i istražiti načine na koje se ove umjetničke discipline mogu integrirati i prilagoditi učenicima i isto tako i učiteljima prilikom izvođenja nastave (Burke Walsh, 2004).

U ovom će se radu istražiti kako se provodi nastava iz predmeta Glazbene i Likovne kulture u kombiniranim razrednim odjeljenjima, koje su prednosti i nedostaci ovakvog tipa izvođenja nastave u primarnom obrazovanju prilikom izvođenja nastave Glazbene i Likovne kulture u kombiniranim razrednim odjeljenjima u primarnom obrazovanju. Biti će prikazane posebnosti nastave kombiniranih razrednih odjeljenja, struktura nastave i izazovi s kojima se učitelji susreću prilikom osmišljavanja, provođenja i organizacije nastave.

2. Nastava

Nastava predstavlja osnovni stupanj obrazovnog procesa u školama, temeljito planiran i organiziran kako bi se učenicima pružilo obrazovanje u skladu s propisanim nastavnim planom i programom. Ključni čimbenici u nastavi su nastavni sadržaji, učenici i nastavnici, koji zajednički oblikuju obrazovni program. Učenici sustavno proučavaju ove sadržaje uz podršku nastavnika i kroz samostalno učenje, stječući znanje, razvijajući vještine te oblikujući svoje interese, potrebe i stavove (Meyer, 2002). U Republici Hrvatskoj nastava se provodi najčešće jednorazredno, a sve su češća i kombinirana razredna odjeljenja koja se pojavljuju zbog sve manjeg broja učenika u manjim sredinama. Školstvo Republike Hrvatske sastavljeno je od matičnih škola. Uz te matične škole vežu se područne škole koje obično imaju manji broj učenika, a s obzirom da se taj broj učenika sve više i više smanjuje sve je češće organiziranje nastave u kombiniranim razrednim odjeljenjima (Bognar, 1982).

2.1. Svrha, cilj i obilježja nastave

Nastava je dinamičan proces koji uključuje suradnju između učenika i nastavnika. Oni zajedno pripremaju i planiraju aktivnosti, aktivno sudjeluju u njihovoj provedbi te zajedno procjenjuju njihovu kvalitetu i rezultate. Primarni cilj obrazovnog procesa nije samo akumuliranje znanja, već i razvoj vještina, sposobnosti i usvajanje vrijednosti koje će olakšati uključivanje u svijet rada i poticati cjeloživotno učenje (Lučić i Matijević, 2004). Meyer (2002) smatra da je nastava najvažniji oblik poučavanja. Smatra da se nastava odvija u zadanom rasponu vremena, da je isplanirana i usmjerena ostvarenju određenog cilja te da je nastava proces interakcije između učitelja i učenika. Pranjić (2005) govori da je nastava isto što i poučavanje. Nastava je interakcija u kojoj učenici pod vodstvom stručnih nastavnika planski usvajaju određene kulturne sadržaje sa svrhom što boljeg kvalificiranja, socijaliziranja i personaliziranja. Tot (2010) navodi da je nastava jedinstven proces s učenjem, a aktivnost učenika i učitelja međusobno se nadopunjuje i unaprjeđuje. Škola bi također trebala osigurati zadovoljavanje bioloških i socijalnih potreba učenika te isto tako i razvoj samopouzdanja kod učenika (Lučić i Matijević, 2004).

U osnovnoj školi, naglasak je na stjecanju osnovne pismenosti, razvijanju navika i vještina za korištenje različitih izvora informacija te pripremi za intelektualni rad u budućnosti. Nastava se organizira u jednoj smjeni ako su zadovoljeni odgovarajući uvjeti, može biti poludnevna ili s

produženim boravkom za učenike razredne nastave, dok su škole koje rade u jednoj smjeni organizirane kao cjelodnevne. Trajanje nastavne godine, raspored sati i broj radnih dana određeni su propisima nadležnog ministarstva, a raspored sati određuje koliko dnevno traje nastava. Prema tom rasporedu, za učenike razredne nastave obvezni predmeti ne bi trebali trajati više od 4 sata dnevno. Nastava se odvija tijekom najmanje 35 nastavnih tjedana, što odgovara 175 nastavnih dana (Sekulić-Erić, 2019). Ministar nadležan za obrazovanje propisuje trajanje nastavne godine, što uključuje početak i završetak nastave, dužinu polugodišta, duljinu odmora za učenike te broj radnih dana u školskoj godini.

2.2. Sudionici odgojno-obrazovnog procesa

Bognar i Matijević (2005) navode da su suradnja učitelja, roditelja i učenika osnovna karakteristika same nastave, a upravo roditelji, učenici i učitelji smatraju se nosiocima odgojno-obrazovnog procesa. Učitelja se promatra kao stručnog voditelja koji u odgojnom i obrazovnom procesu vodi nastavu i sve druge oblike obrazovnog rada s učenicima. Isto tako učitelj obavlja i sve dodatne zadatke, odnosno poslove u odgojno-obrazovnom radu i sudjeluje u svakom obliku nastave (izborna nastava, dodatna nastava, redovna nastava i rad s učenicima s posebnim potrebama). Smatra se da je učitelj temelj cjelokupnog odgojnog, nastavnog i obrazovnog procesa, a smatra se da je njegova zadaća provođenje kvalitetne nastave koja direktno utječe na cjelokupni učenikov razvoj. Učitelj je dužan učenike ispuniti znanjem i primijetiti svaku posebnost pojedinog učenika te ga usmjeriti na pravi put. Na taj način učitelj postaje mentor, autoritet i svojevrsni trener (Lučić i Matijević, 2004).

Učenik se smatra sudionikom odgojno-obrazovnog procesa koji ima potrebu rasta i razvoja, odnosno napretka u odgoju i obrazovanju. Roditelji se također smatraju nosiocima odgoja i obrazovanja. Roditelji usađuju svojoj djeci radne navike, određene vrijednosti i isto tako pružaju mu emocionalnu stabilnost i potporu u svim životnim situacijama. Isto tako roditelji značajno utječu na vrednovanje i napredak odgoja i obrazovanja, odnosno cjelokupnog odgojno-obrazovnog procesa (Sekulić-Erić, 2019).

2.3. *Suvremena nastava*

Suvremena nastava odlikuje se odbacivanjem pasivnog učenja i prelaskom na aktivno učenje. Aktivno učenje samo po sebi podrazumijeva da učenik nije samo promatrač već je učenik i sudionik koji svojim predanim radom doprinosi razvoju u svom afektivnom, kognitivnom i motoričkom području. Upravo na taj način učenik sudjeluje u raspravama, zaključuje, promišlja, istražuje, prikuplja podatke, rješava probleme, koristi alate i određene materijale, izvodi pokuse, usmjereno čita, postavlja pitanja i tako dalje (Matijević i Radovanović, 2011). Aktivno učenje smatra se procesom u kojem učenik aktivno sudjeluje u svojoj okolini. Suvremena nastava potiče učenje i ima zadatak otkriti i usvojiti znanje koje će stvoriti dosljedan sustav. Stara didaktička nastavna sredstva trebaju biti zamijenjena novim, odnosno suvremenim sredstvima koja omogućuju nove načine i metode učenja. Suvremena nastava usmjerena je na osobnost učenika, a najčešće pogreške u provođenju nastave su: zanemarivanje učenikove stvaralačke osobnosti, nedovoljno uključivanje učenika u odgojno-obrazovni proces i inzistiranje na samo jednom točnom odgovoru ili rješenju (Stevanović, 2004).

3. **Kombinirana razredna odjeljenja**

Kombinirana razredna odjeljenja su odjeli sastavljeni od učenika dvaju ili više razreda u kojima se izvodi nastava prema redovitom ili posebnom nastavnom programu (*Pravilnik o broju učenika u redovitom i kombiniranom razrednom odjelu i odgojno obrazovnoj skupini u osnovnoj školi*, 2009). Takav razredni odjel potrebno je formirati kada broj učenika nije dovoljan za normalan, odnosno redovan razredni odjel. Mogu se razlikovati kombinaciju od dva ili tri razreda, a postoje i slučajevi kada se spoje sva četiri razreda u jedan kombinirani razredni odjel. Kombinirana razredna odjeljenja čini miješana skupina učenika čiji nastavni proces provodi jedan učitelj (Lučić i Matijević, 2004). Ključna osoba za provođenje i organizaciju nastave je učitelj, a on svojom komunikacijom uspješno surađuje sa učenicima. Također, učitelj mora biti arhitekt prostora i vremena jer osigurava i gradi jasne strukture i postupke za učenike. Na taj način učenicima je u potpunosti jasno što se od njih očekuje (Burke Walsh, 2004.) Kombinirana razredna odjeljenja imaju svoje ozračje koje stvaraju materijalne, emocionalne i socijalne sastavnice, a one čine okvir pedagoškog djelovanja (Gardner, 2005; Jensen, 2003). Također, te komponente odnose se i na uređenje prostorije u kojoj učenici borave, materijalne uvjete rada i metode rada učitelja (Šuvar, 2011).

3.1. Karakteristike kombiniranih razrednih odjeljenja

Prema *Pravilnik o broju učenika u redovitom i kombiniranom razrednom odjelu i odgojno obrazovnoj skupini u osnovnoj školi* (2009), kombinirani razredni odjel predstavlja specifičan oblik organizacije nastave u osnovnoj školi, gdje se u istom razredu nalaze učenici različitih razreda. Pravilnik o broju učenika u redovitom i kombiniranom razrednom odjelu u osnovnoj školi propisuje određene smjernice i ograničenja za formiranje takvih odjela. Uobičajeno je da kombinirani razredni odjeli obuhvaćaju učenike od prvog do četvrtog razreda osnovne škole. Međutim, prema navedenom pravilniku, Ured državne uprave u županiji ili Gradski ured Grada Zagreba, uz prethodnu suglasnost Ministarstva, može ustrojiti kombinirani razredni odjel i za učenike od petog do osmog razreda, ili čak od prvog do osmog razreda. Ograničenja u broju učenika u kombiniranim razrednim odjelima su jasno definirana. Primjerice, kombinirani razredni odjel sastavljen od učenika dvaju razreda od prvog do četvrtog razreda može imati najviše 16 učenika. U slučaju da je odjel sastavljen od učenika triju razreda, taj broj se smanjuje na najviše 14 učenika, dok se za odjel s učenicima četiriju razreda ograničava na najviše 12 učenika. Ograničenja se dodatno primjenjuju kada u odjelu sudjeluju učenici s određenim teškoćama. Ako je u razrednom odjelu prisutan jedan učenik s oštećenjem vida, sluha, motoričkim teškoćama ili organski uvjetovanim poremećajima u ponašanju, broj učenika se dodatno smanjuje. Također, za svakog učenika s ostalim teškoćama kojemu je utvrđen primjereni program školovanja, broj učenika u odjelu se smanjuje za četiri. U situacijama kada u odjelu postoje učenici koji imaju osobnog pomoćnika ili pomoćnika u nastavi, broj učenika se ne smanjuje. Važno je napomenuti da u kombinirani razredni odjel koji obuhvaća učenike od petog do osmog razreda, te u odjelima koji obuhvaćaju učenike od prvog do osmog razreda, ne mogu biti uključeni učenici s teškoćama, osim ako to zahtijevaju opravdani razlozi poput prostornih ili organizacijskih ograničenja. Također, kombinirani razredni odjel učenika djelomično integriranih u redovitu osnovnu školu, ima najviše 5 učenika, posebno za dio nastave koji se provodi po posebnom nastavnom planu i programu. Ovi detalji pružaju jasniji uvid u organizaciju i ograničenja kombiniranih razrednih odjela u osnovnoj školi, što je propisano *Pravilnikom o broju učenika u redovitom i kombiniranom razrednom odjeljenju i odgojno-obrazovnoj skupini u osnovnoj školi* (2009).

Najčešći kriteriji za organizaciju kombiniranih razrednih odjela su starost i broj učenika. Kada se gleda starost učenika, najpoželjnija je kombinacija prvog i drugog, a zatim trećeg i

četvrtog razreda. Ovo je vrlo važno zbog toga što su nastavni programi tih razreda bliski, a upravo to omogućuje lakšu organizaciju nastave. Također je važno planiranje i ostvarivanje odgojno-obrazovne djelatnosti, podjednako predznanje i slične sposobnosti i interesi učenika. U praksi postoje i kombinacije prvog i trećeg razreda te drugog i četvrtog razreda. Navedene kombinacije nisu preporučljive zbog izraženijih razlika u nastavnom programu. Bez obzira na nedostatke, ove kombinacije mogu funkcionirati jer se smatra da su učenici tih dobnih skupina već dovoljno intelektualno razvijeni i da mogu samostalno funkcionirati u takvom radnom okruženju. Također se pretpostavlja da u navedenim kombinacijama učitelj lakše izmjenjuje posrednu i neposrednu komunikaciju i razne aktivnosti s oba razredna odjeljenja (Lučić i Matijević, 2004). Upravo zbog toga, od učitelja se u kombiniranom razredu zahtjeva da bude temeljit, zauzet u nastavi, da razlikuje važno od nevažnog, da izmjenjuje posrednu i neposrednu nastavu i da bude organiziran u cjelokupnoj nastavi. Također, od učitelja se zahtjeva da bude snalažljiv i racionalan prilikom organiziranja nastavnog sata. Uspješan učitelj trebao bi navesti svoje učenike na kvalitetan rad i zapravo bi trebao komunicirati sa svojim učenicima i na taj način s njima uspješno rješavati sve probleme (Šušar, 2011).

3.2. Nastava u kombiniranim razrednim odjeljenjima

Temelj nastave u kombiniranim razrednim odjeljenjima je samostalna djelatnost učenika i kao što je već spomenuto, posredna i neposredna nastava. Svaki učitelj mijenja oblike rada s obzirom na metodičku organizaciju sata i starost učenika (Varga i Sabljak 2020). Mlađi učenici zahtijevaju češće promjene oblika rada kako se ne bi osjećali zapostavljeno. Sve navedeno vrlo je važno zbog toga što se mlađi učenici ne mogu na dulji period usredotočiti, odnosno fokusirati na pojedinu aktivnost. Prilikom same organizacije nastave u kombiniranim razrednim odjeljenjima potrebno je uzeti u obzir broj razreda od kojih se taj odjel sastoji, dob učenika, vrstu sata, metode rada, izvore i količinu potrebne izmjene posrednog i neposrednog oblika nastave. Promjena nastavnih metoda važna je zbog same mogućnosti podizanja motivacije kod učenika (Lučić i Matijević, 2004). Nastavni proces najčešće se provodi u jednoj smjeni i organizira se s različitim početkom za pojedini razredni odjel. Često se u praksi primjenjuje kasniji dolazak mlađih učenika (jedan školski sat) jer to učiteljima omogućava lakše provođenje neposrednog rada s učenicima starije dobi koji imaju nešto složeniji nastavni program i veću satnicu. Na taj način učitelj lakše organizira nastavu svakog pojedinog razreda i ima više vremena koje može posvetiti svim

učenicima (Matijević i Radovanović, 2011). Kod kombiniranih razreda na nastavnom satu obrađuje se samo jedna nova nastavna jedinica u jednom razredu, a u drugim razredima se ponavlja, vježba ili provjerava. U kombiniranom razrednom odjelu, svakodnevno se izmjenjuju aktivnosti neposrednog i posrednog rada na gotovo svakom nastavnom satu, bez obzira na to je li riječ o dvorazrednoj, trirazrednoj ili četverorazrednoj kombinaciji. Izmjena neposrednog i posrednog rada ovisi o dobi učenika i razredu. Stoga će više neposrednog rada biti u prvom i drugom razredu, dok će posredni rad više biti zastupljen u trećem i četvrtom razredu (Šuvar, 2011). Učenici prvog i drugog razreda vremenski se manje mogu usredotočiti na određene sadržaje i aktivnosti, oni imaju veću potrebu za učestalijom izmjenom aktivnosti na jednom satu zbog psihofizičkih posebnosti. Njihova samostalnost još uvijek nije dovoljno razvijena da bi ih se moglo duže vrijeme ostaviti same. Za razliku od njih, dobrom pripremom koja će još ovisiti i o metodičkoj organizaciji nastavnog sata (sat obrade novog gradiva, vježbanja, ponavljanja), učenici trećeg i četvrtog razreda moći će uspješno samostalno kroz posredni rad s učiteljem odraditi svoje zadatke (Jensen, 2004). Aktivnost starijih učenika biti će samostalno uspješnija dobro vođenim posrednim radom, ovisno o nastavnom sadržaju, vrsti rada, metodama, izvorima, nastavnim sredstvima i pomagalima. Proces učenja u kombinaciji može biti aktivniji kad se od učenika ne traži samo reproduciranje sadržaja i činjenica, već samostalno ovladavanje i primjenjivanje usvojenoga (Lučić i Matijević, 2004). Na taj se način u funkciju stavlja i učenikovo kritičko mišljenje kroz koje učenik uspoređuje i vrednuje usvojeno gradivo i sudjeluje u raspravi. I na kraju, na osnovi ili uz pomoć stečenog znanja, učenik rješava zadatke i probleme te tako primjenjuje stečeno znanje na najpoželjniji način. Tako učenik sam može vidjeti kako napreduje u svom radu kroz učenje koje je najučinkovitije kad učenik dobiva povratnu informaciju o kvaliteti svog rada. U kombinaciji se nadalje napušta formalna disciplina koja prerasta u radnu disciplinu, što se postiže dobrom organizacijom brojnih radnih aktivnosti. Ovakva organizacija nije propisana od prosvjetnih institucija, već je isključivo stvaraju sami učitelji i učenici prema svojim potrebama u sredini u kojoj djeluju. Kombinacija pruža više slobode učiteljima i učenicima kako bi sami mogli birati sadržaje učenja, opseg i dubinu proučavanja. Držeći se sadržaja kurikula, rad u kombiniranom odjelu pruža slobodu odabira strategija i metoda rada te modela praćenja i ocjenjivanja učenika. Kada učenici nakon četverogodišnjeg školovanja u kojem su nastavu pohađali u zajedničkom razredu prelaze u matične škole u kojima je nastava organizirana za svaki razred posebno, ne samo

da nisu uočene nikakve posebne teškoće prilikom takvih prelazaka, već takvi učenici pokazuju viši stupanj samostalnosti i snalažljivosti (Šuvar, 2011).

3.3. Struktura nastavnog sata u kombiniranom odjelu razredne nastave

Priprema za nastavu u kombiniranim razrednim odjeljenjima zahtjeva detaljno mjesečno i tjedno planiranje nastavnog programa. Upravo zbog toga takva priprema kompleksnija je u odnosu na pripremu u redovitom razrednom odjelu (Lučić i Matijević, 2004). Učitelj ovdje istovremeno izvodi nastavu za više razreda, a svaki sat ima posebnu etapu, strukturu i zapravo se svaki sad odvija na svoj jedinstven način (Bognar, 1982). Organizacija nastave ovisi o sadržaju sata, metodama, izvorima i socijalnim oblicima. Važno je naglasiti da bi učenici u svakom trenutku pojedinog zadatka trebali imati neku vrstu okupacije, odnosno zadatka koji je potrebno izvršiti (Petrović, 2010). Vrlo je zahtjevno vršiti nadzor i pratiti razvoj situacije za vrijeme takvog sata, odnosno takvog oblika nastave. Potrebno je obrađivati nove nastavne sadržaje na način da se ne preklapaju između razreda, odnosno preporučuje se da se obrađuje samo jedna nova nastavna jedinica tijekom jednog nastavnog sata (Šuvar, 2011). Na ovaj način nastavnik kvalitetnije i duže radi sa razredom koji obrađuje novu nastavnu jedinicu, a za takvu obradu potreban je direktan oblik nastave. Oblikovanje nastavne jedinice ovisi o uzajamnom usklađivanju nastavnih jedinica koje se realiziraju na određenom nastavnom satu (Markovac, 2001). Uvodni dio sata i završni dio sata može se odvijati zajedno s učenicima svih razreda. Često se predlaže da se u uvodnom dijelu sata postavi problem koji tada vodi do daljnjih zadataka za svaki od razreda i na taj način se u završnom dijelu sata izlažu sva rješenja i svi radovi (Bognar, 1982). Prva aktivnost trebala bi se prvo najaviti mlađim učenicima jer je njima potrebno više vremena za pripremu i odrađivanje nastavnih zadataka (Lučić i Matijević, 2004).

3.4. Uspješno poučavanje u kombiniranim razrednim odjeljenjima

Uspješno poučavanje u kombiniranim razrednim odjeljenjima sastoji se od nekoliko različitih čimbenika. Naglašava se važnost organizacije učionice koja uključuje razna pomagala i okruženje koje potiče učenje kod učenika. Ističe se potreba za efikasnim upravljanjem razredom i disciplinom uz pomoć rasporeda i rutina koje potiču obrazovne obrasce i povećavaju odgovornost učenika prema učenju. Važna je i organizacija nastave i kurikuluma s naglaskom na metode poučavanja koje potiču samostalno učenje prilagođeno potrebama svakog učenika uz optimalno

korištenje vremena. Efikasno grupiranje učenika uključuje tehnike koje unaprjeđuje kvalitetu davanja uputa za organiziranje rada i aktivnosti u grupnom okruženju. Važno je i samostalno učenje i razvijanje vještina koje potiču samostalnost i efikasnost u radu. Također, ističe se važnost vršnjačkog poučavanja, odnosno sposobnost učenika da budu „mentori“, a to dodatno doprinosi raznovrsnosti i dubini učenja unutar razredne zajednice. Svi navedeni čimbenici čine temeljnu strukturu uspješnog poučavanja u kombiniranim razrednim odjeljenjima (INTO, 2003). Bognar (1982) navodi da poučavanje u kombiniranim razrednim odjeljenjima obično rezultira na način da su lošiji od onih u čistim razredima. Glavni razlozi za takve rezultate su nedostatak vremena koje učitelj može posvetiti svakom učeniku, veliki dio vremena u kojem učenici rade samostalno i ometanje rada od strane drugog razreda. Rad u kombiniranim razrednim odjeljenjima predstavlja trajno usklađivanje vremena sa zadaćama koje treba obaviti u nastavnom procesu (Šuvar, 2011). Često se zanemaruju drugi faktori koji doprinose lošim rezultatima kao što su učitelji s nedovoljnim iskustvom u radu, nedovoljna kompetencija za rad u mješovitim razredima te slabiji, odnosno lošiji uvjeti u usporedbi s čistim razredima. Neprestana izmjena posredne i neposredne nastave između dva ili više razreda zahtjeva veći angažman učitelja (Petrović, 2010). Kada je riječ o rješavanju zadataka koji zahtijevaju samostalan rad, primjećuje se kako učenici u mješovitim razredima postižu bolje rezultate. Takvi rezultati mogu se pripisati samoj organizaciji nastave u kombiniranim razredima gdje učenici imaju veću samostalnost uz korištenje različitih nastavnih sredstava i pomagala (Bognar, 1982).

Značajne su i komponente koje utječu na stav učenika prema samom nastavnom procesu u kombiniranim razredima kao što su izgled učionice, raspored sjedenja i određeni materijalni uvjeti. Okolišni čimbenici također imaju velik utjecaj na učenike i učitelje. Poticajno okruženje bitno utječe na proces poučavanja (Lučić i Matijević, 2004). Kada učenici nisu direktno fokusirani na učitelja već promatraju učionicu, on bi trebali održavati atmosferu učionice, osobnost učitelja i postavljene ciljeve učenja. Prikladno okruženje za učenje potiče pozitivan odnos između učitelja i učenika, osniva dobar odnos između pojedinog predmeta i učenika, potiče kreativnost, znatiželju razmišljanje i informiranost. Takvo okruženje podiže samopouzdanje učenika i stvara pozitivan stav prema školi (Jensen, 1995). Učionice bi trebale biti obojene toplim bojama, opremljene funkcionalnim namještajem, a nastavni izvori i pomagala moraju biti na vidljivom i lako dostupnom mjestu (Lučić i Matijević, 2004). Suvremena oprema ključna je za uspjeh nastavnog procesa u kombiniranim razrednim odjeljenjima. U učionici bi se obavezno trebao nalaziti zidni

sat kako bi i učenici i učitelji mogli racionalno koristiti vrijeme. Vremensko trajanje nastave, odnosno nastavnog sata u kombiniranim razredima ne bi trebalo biti vremenski ograničeno jer upravo u takvim razredima istovremeno se ostvaruju dva ili više različitih programskih sadržaja (Šušar, 2011). Nastava u kombiniranim razrednim odjeljenjima vrlo je složena, stoga njezin uspjeh ovisi o svim navedenim faktorima. Učitelj formira raspored sjedenja na način da se učenici mogu nesmetano uključivati u nastavne aktivnosti. Učenici istog razreda trebali bi sjediti u skupinama, a smatra se da je najidealnije sjedenje u krug jer tada učenici dobivaju osjećaj jednakosti (Bognar i Babić, 1994). Važno je da se učenici pojedinih razreda ne nalaze jedni iza drugih. Popratne sadržaje potrebno je razmjestiti tako da učenici mogu slobodno prolaziti između njih vršiti sve aktivnosti i pratiti nastavni sat (Lučić i Matijević, 2004). Jensen (1995) navodi da je učenicima dobro dozvoliti da svaki dan odaberu različito mjesto sjedenja. Ta promjena učenicima pomaže sagledati nastavno okruženje iz različitih kutova i na taj način stječu se nova iskustva. Također, navodi da su osim izgleda učionice važni i zvukovi koje učenici mogu čuti u učionici. Glazba se može učinkovito iskoristiti za stvaranje ugodne atmosfere i poticanje učenika na izražavanje vlastitih interesa i stavova. Glazba se može efikasno uključiti na početku i na kraju nastavne cjeline, odnosno nastavnog sata ili može poslužiti prilikom obilježavanja prijelaza između nastavnih predmeta.

3.5. Kompetencije učitelja u kombiniranom razrednom odjeljenju

Učitelji koji su kompetentni, što je često slučaj u kombiniranim razrednim odjelima, ne slijede samo tuđe obrasce i iskustva, već ih koriste kao polazište za prilagodbu vlastitom radu i potrebama svojih učenika. Prema Glasseru (1994), uspješan nastavnik nije samo onaj koji uspije uvjeriti većinu učenika da rade kvalitetno u školi, već onaj koji motivira sve učenike da se u potpunosti angažiraju u nastavi. Rad u kombiniranom odjelu omogućuje učitelju da tijekom vremena, uz dobro planiranje i vođenje nastavnog procesa, razvija inovativne pristupe radu, kreativniji odnos prema grupi te pozitivno okruženje koje potiče stvaralaštvo, odgovornost i humor. Međutim, rad u kombinaciji zahtijeva stalno prilagođavanje vremena zadacima koje treba obaviti. Ključno je dobro planiranje vremena kako bi se osigurao uspješan početak rada u razredu. Učitelj u kombiniranom odjelu mora pažljivo odrediti prioritete, eliminirati manje bitne zadatke, postaviti realne ciljeve te znati kontrolirati raspored kako bi spriječio gubitak vremena. Također, mora biti sposoban odbiti zadatke koji bi odveli pažnju i vodili ka kaosu u učionici (Lučić i

Matijević, 2004). Inače, riskira da se nađe u stalnom sukobu sa sobom i drugima te da izgubi korak s vremenom. Jensen (2004) ističe da je ključno za postati izvrstan učitelj razumjeti pravu svrhu učenja, što uključuje služenje drugima, poticanje otkrivanja vlastite suštine kod svakog učenika te pružanje poštovanja i ljubavi kako bi se omogućio razvoj. Moderni učitelj u kombiniranom odjelu više nije samo predavač znanja, već sudjeluje kao voditelj u procesu učenja i na taj način potiče ljubav prema učenju i omogućuje najbolji mogući način učenja. Stoga, učitelj kontinuirano obnavlja svoj pristup u skladu sa suvremenim metodama rada, gradeći odnos temeljen na stalnim promjenama i partnerskim odnosima unutar otvorenog razrednog okruženja za sve sudionike u obrazovnom procesu (Šuvar, 2011).

3.6. Prednosti nastave u kombiniranim razrednim odjeljenjima

Rad u kombiniranom razrednom odjeljenju izuzetno je zahtjevan posao. Važno je razumjeti da takav rad donosi i mnoge pozitivne strane. Nastava u kombiniranim razrednim odjeljenjima odgovara više učenicima nego nastava u čistim razrednim odjeljenjima jer se u čistim razrednim odjeljenjima nastava svodi na frontalni oblik (Lučić i Matijević, 2004). Učitelj je u kombiniranom razrednom odjeljenju prisiljen raditi na drugačije načine, a to za rezultat daje aktivnije učestvovanje učenika u toj nastavi. Učenici razvijaju samostalnost kroz vrijeme koje provode sami u svojim aktivnostima, samostalno uče, koriste knjige i ostale izvore, promatraju, rješavaju probleme i izvode zaključke. Postaju odgovorniji, marljiviji i samopouzdaniji u svojim odlukama. Također, učenici u kombiniranom razredu svjesni su da se od njih očekuje visok stupanj samostalnosti, što ih potiče da pažljivo slušaju i aktivno sudjeluju u nastavnim aktivnostima kako bi uspješno izvršili zadatke (Sušac, 2013). Većina učenika posjeduje vještine komunikacije, timskog rada i rješavanja problema te poštuje individualne razlike među svojim kolegama (McEwan, 2009). Emotivna povezanost među učenicima u kombiniranom razredu jača zbog zajedničkog života u istom mjestu i provođenja vremena izvan škole. Učenici se brinu jedni za druge, pokazujući poštovanje prema tuđim potrebama (Song i sur. 2009). Osjećaj zajedništva koji proizlazi iz zajedničkog učenja u istoj učionici dodatno potiče njihov razvoj. Mlađi učenici spontano usvajaju spoznaje i znanja koja im omogućavaju lakše svladavanje nastavnog sadržaja u nadolazećim razredima (Nye, 1993; Fagan, 2009). Tolerancija, prilagodljivost, radne navike i samopouzdanje također se razvijaju među učenicima kombiniranog razreda. Sušac (2013) ističe prednosti ovog modela obrazovanja u svom istraživanju, pokazujući da su učenici koji su pohađali

kombinirane razrede u prva četiri razreda bolje pripremljeni u pismenom izražavanju u usporedbi s učenicima iz redovnih razreda zbog specifičnih uvjeta učenja (Sušac, 2013). Biti učenik u kombiniranom razredu znači više od samo zajedničkog učenja i rješavanja zadataka. To znači suradnju među učenicima različitih razreda, poštivanje pravila, pružanje pomoći i zajedničko rješavanje problema (Lučić i Matijević, 2004).

3.7. Nedostaci nastave u kombiniranim razrednim odjeljenjima

Iako postoje brojne prednosti kombinirane nastave, nemoguće je zanemariti očite izazove ovog pristupa rada. Budući da se kombinirani razredi sastoje od najmanje dva razreda sa različitim učenicima, potrebama, interesima i sposobnostima, nastavnici ponekad nisu u mogućnosti posvetiti dovoljno pažnje svakom učeniku i prilagoditi svoj pristup (Lučić i Matijević, 2004). To može rezultirati situacijom u kojoj se učenici osjećaju kao da moraju pratiti ritam kolega bez mogućnosti dodatnog pojašnjenja ili pružanja dodatnih materijala za one koji napreduju brže ili pokazuju posebne talente. Međutim, to varira ovisno o individualnom pristupu svakog nastavnika te nije moguće generalizirati (Song i sur. 2009). Zbog rotacije između razreda, učenici možda nemaju dovoljno prilika izražavati svoje misli na očekivanoj razini. Potiče se verbalno izražavanje tijekom integriranih satova i aktivnosti kako bi se omogućilo zajedničko sudjelovanje i rasprava. Naravno, prilagođavanje sadržaja i njegove težine svakom razredu pojedinačno, nužno je uzeti u obzir dob učenika i njihovu spremnost za usvajanje informacija (Sušac, 2013). Dodatni problem predstavlja nedostatak obuke nastavnika za vođenje kombinirane nastave, budući da se od njih zahtijeva posebna stručnost, organizacijske vještine, sposobnost vođenja dva razreda istovremeno te predanost svakom učeniku tijekom procesa učenja. S obzirom na to da mnogi nastavnici nemaju iskustva s kombiniranom nastavom, prepušteni su samostalnom pronalaženju optimalnih pristupa poučavanju, najbolje metode rada te rješenja za suočavanje s nepredviđenim situacijama koje su česte u ovom kontekstu (Varga, 2020).

4. Stručno-pedagoška dokumentacija u kombiniranim razrednim odjeljenjima

Stručno - pedagoška dokumentacija u kombiniranim razrednim odjelima jednaka je onoj koja se koristi u redovitim odjelima. Ipak, vođenje te dokumentacije se razlikuje zbog potrebe vođenja za svaki razred u kombinaciji, što čini proces znatno složenijim. Na primjer, ako se radi o kombiniranom razrednom odjelu koji obuhvaća dva razreda, učitelj je dužan pripremiti dva godišnja, mjesečna i tjedna plana rada (Bognar i Matijević, 2002). Također, mora voditi evidenciju za oba razreda, uključujući dnevnik i imenike te pripremiti po dvije pripreme za svaki nastavni sat. Ova složena priroda odgojno-obrazovne djelatnosti u kombiniranim razrednim odjelima istaknuta je i u radu Petrovića (2010), koji naglašava izuzetnu zahtjevnost pripreme nastave za takve odjele. Lučić i Matijević (2004) dodatno ističu važnost uzimanja u obzir različitih elemenata pri izradi godišnjeg nastavnog plana, uključujući prigodne teme, ključne datume i blagdane, rijetke događaje te godišnja doba. Integracija i korelacija različitih predmeta također se preporučuje radi bolje usklađenosti nastavnog procesa.

Mjesečni plan rada se konstruira na osnovu godišnjeg plana, uzimajući u obzir karakteristike učenika, kao što su psihofizičke sposobnosti i dob te pedagoška načela. Stoga se predmeti raspoređuju prema težini, uzimajući u obzir uspješnost učenja tijekom tjedna i tokom nastavnih sati (Lučić i Matijević, 2004). Prema tom principu, teži predmeti bi trebali biti planirani u prva tri dana u tjednu, kada je motivacija učenika veća. Isto tako, prva tri nastavna sata u danu, kada su učenici svježiji, idealna su za aktivnosti poput pisanja pisanih provjera (Varga, 2020).

Za kombinirane razredne odjele, važan je i tjedni plan i program nastave. Preporučuje se da takvi programi budu fleksibilni i prilagodljivi kako bi se mogli mijenjati u slučaju nepredviđenih situacija. Ideja je ostaviti dovoljno prostora da se aktivnosti koje možda nisu stigle odraditi tijekom jednog dana u tjednu mogu preseliti na druge dane (Lučić i Matijević, 2004). Ova prilagodljivost omogućava učiteljima da efikasno reagiraju na promjene i izazove koji se mogu pojaviti u tijeku nastave u kombiniranim razredima.

Bognar (1982) navodi šest ključnih koraka koje učitelji trebaju uzeti u obzir tijekom dnevnog pripremanja za kombinirane razrede. Prema tim koracima preporučuje se da se na jednom nastavnom satu u kombiniranom razredu obrađuje samo jedna nastavna jedinica. To znači da se novi nastavni sadržaj obrađuje u jednom razredu, dok se u ostalim razredima provodi sat vježbanja

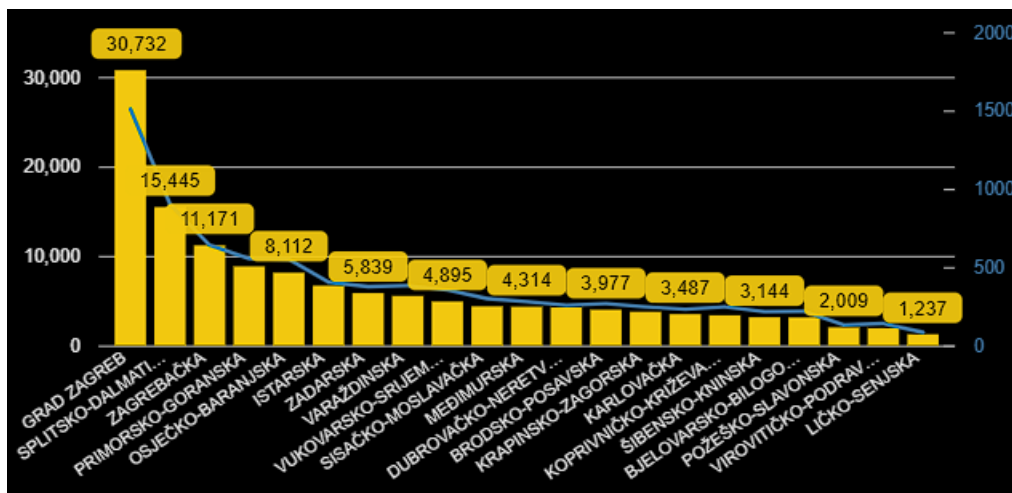
ili ponavljanja. Bitno je osigurati da posredna i neposredna nastava budu što bolje povezane kako bi se aktivnosti kontinuirano nadopunjavale. Važno je provjeriti svaki samostalni rad učenika prije nego što se prijede na sljedeću aktivnost kako bi se osiguralo razumijevanje i usvajanje gradiva. Mlađi učenici obično zahtijevaju više pažnje i podrške tijekom posredne nastave, pa bi se trebalo više posvetiti mlađim razredima i razredu u kojem se obrađuje novi nastavni sadržaj. Stariji učenici mogu raditi samostalno duže vrijeme u odnosu na mlađe učenike. Stoga bi samostalni rad trebao biti kraći kod mlađih učenika, dok se posredna i neposredna nastava trebaju češće izmjenjivati. Bitno je uskladiti i vrijeme posredne nastave jednog razreda s vremenom neposredne nastave u drugim razredima. To zahtjeva postavljanje jasnih očekivanja od početka školske godine kako bi se učenici navikli na izvršavanje svojih zadataka u određenom vremenskom roku.

Lučić i Matijević (2004) ističu raznolike načine pripreme za nastavu, naglašavajući da se pripreme obično pišu u stupcima, gdje svaki stupac predstavlja jedan razred. U tom formatu, izmjene između posredne i neposredne nastave mogu biti označene različitim bojama radi lakše preglednosti. Važno je obratiti pozornost na promjenu socijalnih oblika i korištenih nastavnih izvora poput udžbenika, radnih bilježnica i časopisa. Priprema treba biti napisana kao scenarij, a važno je osigurati da niti jedan razred ne ostane nezaposlen. Posebno je važno da mladi učitelji, koji se susreću s ovim izazovom prvi put, detaljno bilježe trajanje pojedinih aktivnosti kako bi si olakšali organizaciju, dok iskusniji učitelji to možda ne prakticiraju. Petrović (2010) naglašava da je temeljita i kvalitetna priprema za nastavni sat ključna te da učitelj treba uzeti u obzir individualne potrebe i sposobnosti svakog učenika u razredu. Dakle, pri planiranju rada u kombiniranom razrednom odjelu, posebna pažnja mora biti posvećena svakom učeniku kako bi se osiguralo da se svaki učenik osjeća uključeno i napreduje u svom radu. Također, važno je osigurati ravnotežu između posredne i neposredne nastave te paziti da niti jedan razred u kombinaciji ne bude zanemaren u bilo kojem trenutku (Bognar i Matijević, 2002).

5. Zastupljenost kombiniranih razreda u RH i Sisačko-moslavačkoj županiji

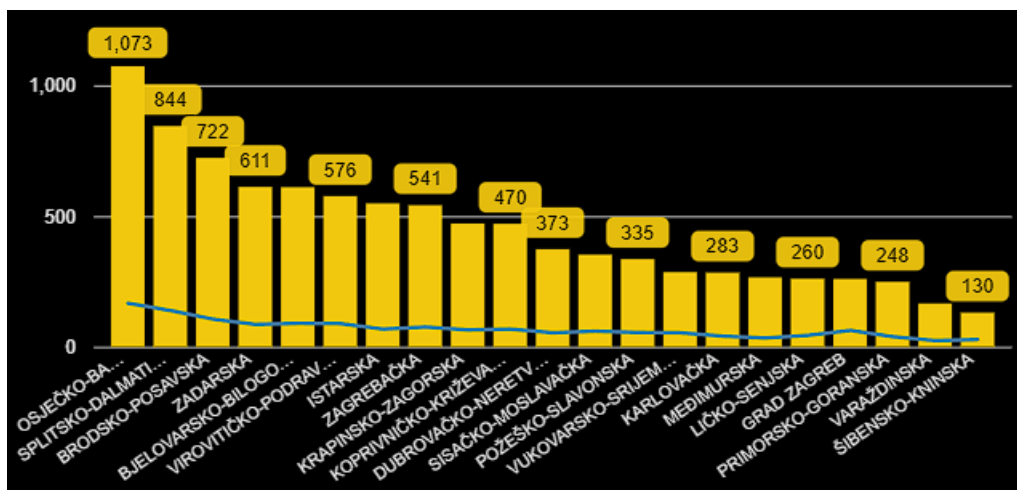
Prema službenim podacima s Rudnika¹, u Republici Hrvatskoj nalazi se 1 995 škola od kojih su 919 matične škole, a 1 076 su područne škole. Nastavu od prvog do četvrtog razreda pohađa 136 155 učenika.

U Republici Hrvatskoj ukupno se nalazi 126 734 učenika koji pohađaju redovni nastavni program raspoređenih u 8 263 razrednih odjela, a 9 421 učenika pohađaju kombinirani nastavni program i raspoređeni su u 1 429 razrednih odjela.

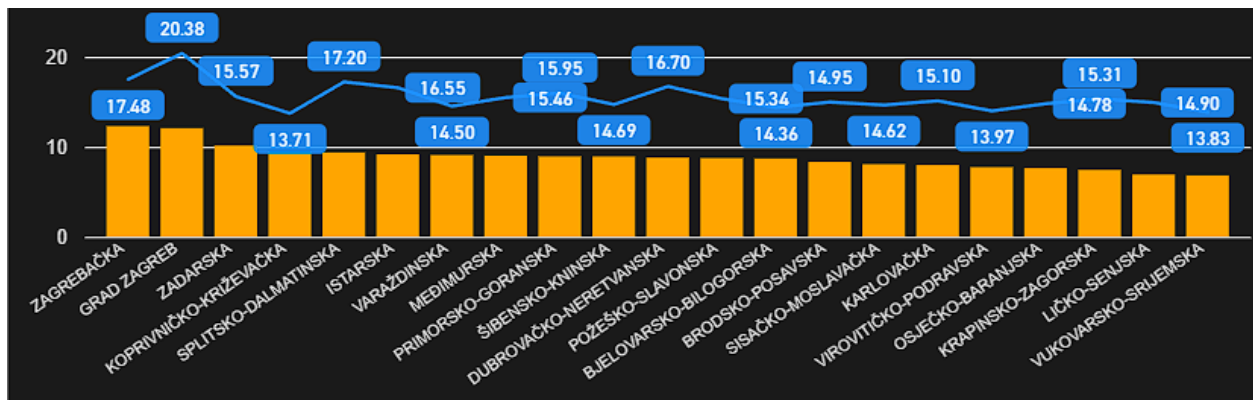
Grafikon 1. Broj učenika u čistim razrednim odjelima u RH

¹ Rudnik (2023./2024.) Dostupno na: <https://app.powerbi.com/view?r=eyJrIjoiZWE3YTE4OWQ0OWJmNC00OTJmLWE2MjktYTO5MWMWJINDNIZDQ0IiwidCI6IjJMTFjYmNjLWI3NjEtNDVhYi1hOWY1LTRhYzc3ZTk0ZTFkNCIsImMiOiJh9>

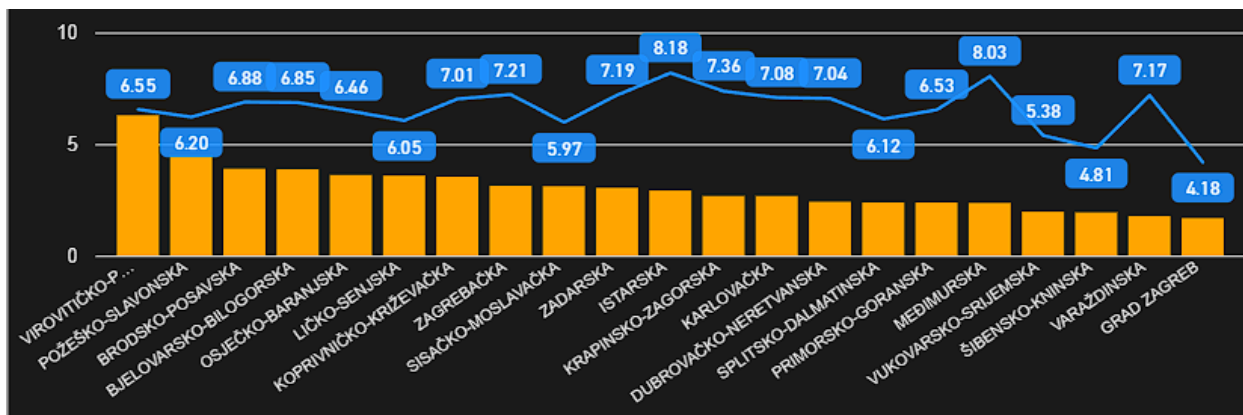

Grafikon 2. Broj učenika u kombiniranim razrednim odjelima u RH

Prosječan broj čistih razrednih odjela po školskoj ustanovi u RH iznosi 9,27, a prosječan broj učenika po razrednom odjelu u RH iznosi 16,48. Isto tako prosječan broj kombiniranih razrednih odjela po školskoj ustanovi u RH iznosi 2,94, a prosječan broj učenika po razrednom odjelu u RH iznosi 6,59.

Grafikon 3. Prosječan broj učenika u čistim razrednim odjelima u RH

Grafikon 4. Prosječan broj učenika u kombiniranim Razrednim odjelima u RH

U Sisačko-moslavačkoj županiji nalazi se 60 školskih ustanova koje se sastoje od 298 razrednih odjela i 4 358 učenika. Navedeni podaci odnose se na čiste razredne odjele. Kombinirani razredni odjeli u Sisačko-moslavačkoj županiji zastupljeni su u 60 školskih ustanova, a sastoje se od 59 razrednih odjela unutar kojih se nalaze 352 učenika. Prosječan broj čistih razrednih odjela u Sisačko-moslavačkoj županiji iznosi 8,05, a prosječan broj učenika u čistim razrednim odjelima iznosi 14,62. Prosječan broj kombiniranih razrednih odjela u Sisačko-moslavačkoj županiji iznosi 3,11, a prosječan broj učenika u kombiniranim razrednim odjelima iznosi 5,97. Ukupno 1422 učitelja provodi nastavu u kombiniranim razrednim odjelima.

6. Metodologija

6.1. *Problem, cilj i istraživačka pitanja*

U ovom istraživanju želi se ustanoviti kako se provodi nastava Glazbene i Likovne kulture u kombiniranim razrednim odjeljenjima. Također, pokušalo se i ustanoviti koja su mišljenja i stajališta učiteljica o prednostima i nedostacima rada u heterogenim skupinama, odnosno u kombiniranim razrednim odjeljenjima.

6.2. *Uzorak ispitanika*

U ovom istraživanju sudjelovale su učiteljice i učitelji razredne nastave koji izvode nastavu u kombiniranim razrednim odjeljenjima na području Sisačko-moslavačke županije. Uzorak ispitanika sastojao se od 5 učiteljica koje rade na području matične, odnosno Osnovne škole Popovača.

6.3. *Istraživački instrument*

Provedeno istraživanje je kvalitativnog tipa. Za prikupljanje podataka korišten je polustrukturirani intervju. Intervjuom su prikupljeni objektivni podaci vezano uz radni staž, trenutna kombinacija razreda u koji rade i broj učenika. Intervju kao metoda istraživanja ima svoje prednosti jer omogućuje ispitanicima da iskažu svoje mišljenje, ideje i stavove, kao i da ponude rješenja za probleme koje prepoznaju. Kroz verbalnu interakciju, ispitanici imaju priliku da izraze ono što im je važno i da istaknu aspekte koji su im značajni, a možda nisu prepoznati na prvi pogled. Za razliku od upitnika gdje se od ispitanika traži da zabilježe svoje odgovore, intervju pruža prostor za dublje razumijevanje jer omogućuje postavljanje dodatnih pitanja, detaljnije obrazlaganje stavova i ideja za poboljšanja (Cohen, Manion i Morrison, 2007). Pitanja su bila vezana uz stavove i mišljenja nastavnika o prednostima i nedostacima rada u kombiniranim odjeljenjima te o osobnom načinu poučavanja umjetničkih predmeta (glazba i likovna umjetnost). Važno je napomenuti da uspješnost i kvaliteta intervjuova ovise o povjerenju i osjećaju sigurnosti koje ispitanici osjećaju prema intervjueru. Intervjue treba biti prirodan, nenametljiv i znatiželjan, stvarajući atmosferu u kojoj ispitanici mogu biti potpuno otvoreni i opušteni. Tijekom provođenja intervjuova, slijedile su se smjernice kako bi se osigurala kvaliteta i relevantnost. Intervju/upitnik

postavljen je svim ispitanicima na isti način kako bi svi ispitanici imali ista pitanja, a odgovori na ta pitanja omogućila bi lakše međusobno uspoređivanje i analizu.

Uz intervju je korišteno i polustrukturirano opažanje. Za polustrukturirano opažanje koristila su se različita pomagala – snimač zvuka i listu za promatranje oglednog sata likovne i glazbene kulture učiteljice. U obradi su rezultati opisno predstavljeni.

7. Analiza intervjua i diskusija

U istraživanju je sudjelovalo 5 učiteljica. Iz dobivenih odgovora može se vidjeti kako je *učiteljica 1* u sredini svoje obrazovne karijere. S 15 godina iskustva, ona je već prošla kroz fazu početnog prilagođavanja i razvoja osnovnih pedagoških vještina. Nalazi se u fazi profesionalne stabilnosti, gdje je stekla značajnu količinu praktičnog znanja i iskustva. *Učiteljica 2* blizu je kraja svoje profesionalne karijere s 33 godine radnog iskustva. Ona predstavlja iskusnu učiteljicu u obrazovnom sustavu, s dubokim razumijevanjem kako edukativni procesi funkcioniraju. Njezino iskustvo obuhvaća različite promjene u obrazovnom sustavu, metode poučavanja i kurikulume. *Učiteljica 3* na samom je početku svoje karijere. S 1,5 godina iskustva, ona se još uvijek nalazi u fazi prilagodbe i učenja. Suočava se s izazovima povezanim s primjenom i ubacivanjem teorijskog znanja u praksu te razvijanjem vlastitih pedagoških stilova. *Učiteljica 4* posjeduje dugogodišnje iskustvo, slično drugoj učiteljici. S 32 godine radnog iskustva njezino znanje i vještine značajno su oblikovani. Takva učiteljica može biti ključna u pružanju podrške i mentorstvu mlađim kolegama. *Učiteljica 5* dijeli identično iskustvo kao i prethodna, s 32 godine radnog staža. Pretpostavlja se da i ona donosi bogato iskustvo u obrazovanje, s dubokim razumijevanjem pedagoških pristupa i promjena unutar obrazovnog sustava. U ovom uzorku ispitanika postoji širok spektar godina radnog iskustva, od početničkih 1,5 godina do iskusnih 33 godine. Takva raznolikost omogućava širok spektar informacija, odgovora i iskustava unutar kolektiva.

Učiteljica 1 radi tri godine u kombiniranom razrednom odjelu. Ona je u fazi u kojoj je prošla početno prilagođavanje i sada razvija svoje metode poučavanja. Ova učiteljica je u razdoblju kada može isprobavati različite načine poučavanja u kombiniranim odjelima i prilagođavati ih specifičnim potrebama svojih učenika. *Učiteljica 2*, s dvadeset godina rada u kombiniranom razrednom odjelu, predstavlja pravi primjer stručnjaka u ovom području. Njezino bogato iskustvo svjedoči o njezinoj stručnosti i sposobnosti da učinkovito upravlja složenim obrazovnim

situacijama kao što je rad u kombiniranom razrednom odjeljenju. *Učiteljica 3* tek mjesec dana radi u kombiniranom razrednom odjelu, nalazi se na samom početku svoje karijere u ovom specifičnom i zahtjevnom obrazovnom kontekstu. Trenutno se suočava s izazovima prilagodbe i učenja kako učinkovito upravljati razredom u kojem su prisutni učenici različitih dobnih skupina. *Učiteljica 4* ima dvanaest godina iskustva u radu s kombiniranim razrednim odjelima. Ona ima značajno iskustvo i sposobnost da učinkovito upravlja razredima s različitim dobnim skupinama i obrazovnim potrebama. Pretpostavlja se da je tijekom svog dugogodišnjeg rada razvila metode i tehnike koje joj pomažu u održavanju discipline i angažiranju učenika. *Učiteljica 5* isto kao i učiteljica 2, ima dvadeset godina iskustva u radu s kombiniranim razrednim odjeljenjima.

Učiteljice s manjim iskustvom rada u kombiniranim razrednim odjeljenjima donose svježinu i nove metode, dok iskusne kolegice pružaju stabilnost, mudrost i mentorstvo. Može se vidjeti kako sve ispitane učiteljice osiguravaju kvalitetno obrazovanje za učenike, koristeći prednosti različitih metoda poučavanja i upravljanja razredom te pružajući sveobuhvatnu podršku učenicima kroz svoje bogato i raznoliko iskustvo.

Sve učiteljice izvode nastavu u kombinaciji od dva razredna odjeljenja. Sve navedene učiteljice rade u različitim razrednim kombinacijama što ukazuje upravo na raznolikost unutar njihovih radnih okruženja i iskustava. Potrebna je stručnost i sposobnost upravljanja u složenim i zahtjevnim obrazovnim situacijama koje zahtjeva rad u kombiniranim razrednim odjeljenjima.

Učiteljica 1 ima ukupno 7 učenika u kombiniranom razrednom odjeljenju. Manji broj učenika može pružiti veću količinu individualiziranog pristupa i pažnje svakom učeniku. *Učiteljica 2* ima 9 učenika. Taj broj učenika veći je nego kod prethodne učiteljice, ali također ne bi trebao predstavljati značajan izazov prilikom izvođenja nastave. *Učiteljica 3* i *učiteljica 4* imaju 10 učenika u kombiniranom razrednom odjeljenju. Kod *učiteljice 4* nalazi se 12 učenika, a to je od ispitanih učiteljica najviši broj. Za ovaj broj učenika unutar kombiniranog razrednog odjeljenja moglo bi se pretpostaviti da predstavlja veći stupanj zahtjevnosti rada i pruža veći izazov za učitelja prilikom izvođenja nastavnog procesa.

Iz dobivenih odgovora vidljivo je da kombinirana odjeljenja variraju u broju učenika, a to može znatno utjecati na dinamiku rada i na način poučavanja. Zadatak učitelja je da se pokušaju prilagoditi ovim razlikama kako bi pružili učenicima kvalitetno obrazovanje.

Odgovori učiteljica na pitanje o korištenju priprema koje se dobivaju uz udžbenike pokazuju raznolike pristupe i prakse u njihovom poučavanju. *Učiteljica 1* i *učiteljica 4* navode da ne koriste pripreme koje se dobivaju uz udžbenike. To sugerira da se oslanjaju na vlastite pripreme i planove, možda zbog osobnih uvjerenja da mogu bolje prilagoditi nastavu potrebama svojih učenika ili zbog nezadovoljstva standardnim pripremama. *Učiteljica 2* koristi dobivene pripreme uz udžbenike. Ovaj pristup može označavati povjerenje u kvalitetu materijala koji dolaze uz udžbenike, kao i na efikasnost koju takve pripreme omogućavaju u svakodnevnom radu. Korištenje priprema može olakšati planiranje nastave i osigurati dosljednost u poučavanju. *Učiteljica 3* ima fleksibilan pristup i ponekad koristi dobivene pripreme, a ponekad ne, ovisno o nastavnoj jedinici i količini gradiva koje treba obraditi. Ovaj odgovor pokazuje prilagodljivost i spremnost na prilagođavanje materijala specifičnim potrebama nastave. *Učiteljica 5* uglavnom ne koristi pripreme koje se dobivaju uz udžbenike. Time pokazuje kako se rijetko oslanja na standardne pripreme i preferira vlastite metode i planove, iako možda povremeno koristi gotove pripreme kada to smatra prikladnim. Ova raznolikost u pristupima pokazuje kako postoje različiti stilovi rada unutar obrazovnog sustava.

Tablica 1. Važne osobine nastave umjetničkih predmeta u kombiniranom razrednom odjeljenju

	Učiteljica 1	Učiteljica 2	Učiteljica 3	Učiteljica 4	Učiteljica 5
Što je najvažnije u nastavi umjetničkih predmeta u kombiniranom razrednom odjeljenju?	Organizacija nastave i strategije učenja	Različiti načini rada	Prilagodba učenicima	Organizacija nastave i strategije učenja	Organizacija nastave i strategije učenja

Odgovori učiteljica na pitanje o tome što smatraju najvažnijim u nastavi umjetničkih predmeta u kombiniranom razrednom odjeljenju otkrivaju individualne perspektive koje

naglašavaju ključne aspekte poučavanja. *Učiteljica 1* ističe organizaciju nastave, strategije učenja i korištenje raznolikih oblika i načina rada kao najvažnije elemente. Ovaj odgovor sugerira njezinu usmjerenost prema strukturiranom pristupu koji koristi različite metode kako bi zainteresirala učenike i potaknula njihovu kreativnost. *Učiteljica 2* također naglašava važnost korištenja raznolikih oblika i načina rada, dodajući pritom važnost uvažavanja individualnih mogućnosti učenika. Ona smatra da prilagodba nastave različitim učenicima omogućava bolje ishode u nastavi umjetničkih predmeta. Njezin pristup odražava važnost individualizacije i prilagodljivosti u poučavanju. *Učiteljica 3* ističe prilagodbu umjetničkih predmeta prema učenicima, njihovim okolnostima i mogućnostima. Ona vjeruje da je najvažnije omogućiti svakom djetetu da postigne svoj maksimum. Ovaj odgovor naglašava personalizirani pristup u kojem se uvažavaju jedinstvene potrebe i sposobnosti svakog učenika, omogućavajući im da se istaknu kroz umjetničke aktivnosti. *Učiteljica 4* smatra da su uspostava discipline, organizacija nastave, strategije učenja i korištenje raznolikih oblika i načina rada najvažniji elementi. Njezino mišljenje uključuje kombinaciju strukture i fleksibilnosti, naglašavajući važnost organiziranog okruženja u kojem učenici mogu učinkovito učiti i kreativno se izražavati. *Učiteljica 5* dijeli slične stavove kao prva i četvrta učiteljica, smatrajući organizaciju nastave, strategije učenja i korištenje raznolikih oblika i načina rada najvažnijim. Njezin odgovor sugerira da vjeruje u strukturirani, ali fleksibilan pristup koji omogućava različite metode poučavanja kako bi se postigli najbolji rezultati u učenju umjetničkih predmeta. Svi odgovori ukazuju na važnost organizacije nastave, strategije učenja i korištenje raznolikih oblika i načina rada. Većina učiteljica naglašava potrebu za strukturiranim pristupom koji uključuje raznolike metode poučavanja kako bi se angažirali učenici. Neki odgovori također naglašavaju važnost uvažavanja individualnih mogućnosti i sklonosti učenika, što pokazuje koliko je personalizirani pristup cijenjen u nastavi umjetničkih predmeta.

Tablica 2. Prednosti rada u kombiniranom razrednom odjeljenju

Koje su prednosti rada u kombiniranom razrednom odjeljenju?	Učiteljica 1	Učiteljica 2	Učiteljica 3	Učiteljica 4	Učiteljica 5
	Suradnja među učenicima	Fleksibilna organizacija rada	Individualni pristup učenicima	Suradnja među učenicima	Suradnja među učenicima

Odgovori učiteljica na pitanje o najvažnijim prednostima rada u kombiniranom razrednom odjeljenju ističu nekoliko ključnih aspekata koji se ponavljaju, a svaka učiteljica donosi svoje jedinstvene uvide i prioritete.

Učiteljica 1 naglašava suradnju među učenicima, mogućnost fleksibilne organizacije prostora i slobodu u odabiru strategija i metoda rada. Suradnja među učenicima omogućava im da uče jedni od drugih i razvijaju socijalne vještine, dok fleksibilna organizacija prostora i sloboda u odabiru strategija omogućuju učiteljici da prilagodi nastavu kako bi najbolje odgovarala potrebama učenika. *Učiteljica 2* smatra da je najvažnija prednost rada u kombinaciji dobra, fleksibilna organizacija rada i prostora, kao i disciplina učenika. Fleksibilna organizacija omogućava efikasno korištenje vremena i prostora, dok dobra disciplina stvara pozitivno okruženje za učenje i suradnju među učenicima. *Učiteljica 3* ističe manji broj djece i mogućnost individualnog pristupa svakom djetetu kao glavne prednosti. Manji broj učenika omogućava učiteljici da posveti više pažnje svakom pojedinačnom učeniku i prilagodi sadržaj njihovim potrebama, što može poboljšati ishode učenja. *Učiteljica 4* također vidi manji broj djece i suradnju među učenicima kao glavne prednosti. Manji broj učenika omogućava kvalitetnije poučavanje i lakše upravljanje razredom, dok suradnja među učenicima potiče zajedništvo i podršku unutar razreda. *Učiteljica 5* navodi manji broj djece i suradnju među učenicima, posebno ističući međusobno pomaganje. Manji razred omogućava bližu interakciju između učenika i učitelja, dok međusobno pomaganje među učenicima stvara poticajno okruženje za zajedničko učenje i rast.

Učiteljice su istaknule nekoliko ključnih prednosti rada u kombiniranim razrednim odjeljenjima. Najčešće spominjane prednosti uključuju manji broj učenika, što omogućava individualizirani pristup i bolju kontrolu nad razredom, te suradnju među učenicima koja potiče razvoj socijalnih vještina i zajedništva. Fleksibilna organizacija prostora i rada omogućava prilagodbu nastavnih metoda i strategija specifičnim potrebama učenika, dok sloboda u odabiru strategija i metoda rada omogućava kreativniji i prilagodljiviji pristup poučavanju. Ukupno gledano, ove prednosti pomažu učiteljicama da učinkovitije odgovore na individualne potrebe učenika i stvore poticajno okruženje za učenje.

U istraživanju nas je zanimalo dopušta li učiteljicama rad u kombiniranom odjeljenju mogućnost lakšeg inoviranja nastave. *Učiteljica 1*, *učiteljica 4* i *učiteljica 5* navode da rad u

kombiniranom odjeljenju ne dopušta lakše inoviranje nastave. Ovo može ukazivati na izazove koje susreću pri pokušaju uvođenja novih metoda i pristupa u poučavanju. *Učiteljica 2* pojašnjava da je rad u kombiniranom odjelu vrlo zahtjevan i ne dopušta puno inoviranja jer je to ponekad u manjim sredinama neizvedivo. Njezin odgovor ističe praktične poteškoće s kojima se suočava u manjim zajednicama, gdje resursi i mogućnosti za inovaciju mogu biti znatno ograničeni. *Učiteljica 3*, za razliku od ostalih, smatra da rad u kombiniranom odjelu dopušta inoviranje nastave. Ovaj odgovor sugerira da je ona našla načine za implementaciju novih ideja i metoda unatoč izazovima koje kombinirani razredi mogu donijeti.

Većina učiteljica (četiri od pet) smatra da rad u kombiniranom odjelu ne dopušta lakše inoviranje nastave. Glavni razlozi za ovo mišljenje uključuju zahtjevnost rada u takvim razredima i praktične poteškoće, posebno u manjim sredinama gdje resursi mogu biti ograničeni. Samo jedna učiteljica smatra da kombinirani odjeli dopuštaju inoviranje, što ukazuje na mogućnost da individualni pristupi i kreativnost mogu prevladati inherentne izazove ovog oblika rada. Sveukupno, odgovori sugeriraju da su strukturalne i organizacijske prepreke glavni izazovi za inoviranje nastave u kombiniranim razrednim odjeljenjima.

Tablica 3. Nedostaci rada u kombiniranom razrednom odjeljenju

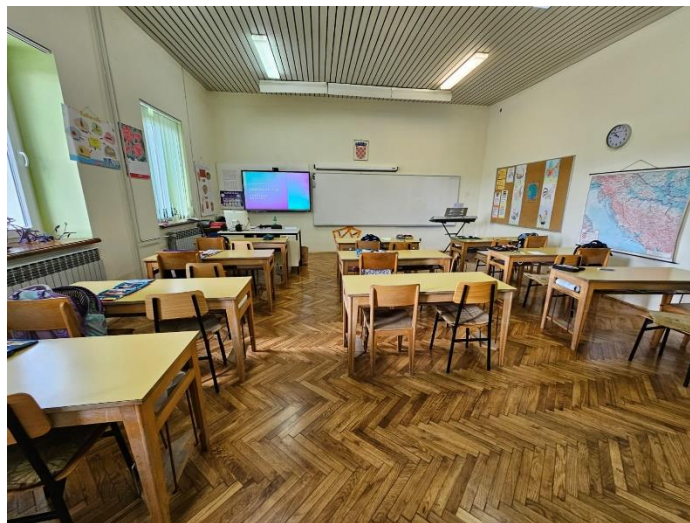
Koji su nedostaci rada u kombiniranom razrednom odjeljenju?	Učiteljica 1	Učiteljica 2	Učiteljica 3	Učiteljica 4	Učiteljica 5
	Simultana obrada nastavnog sadržaja	Simultana obrada nastavnog sadržaja	Nemogućnost tihog rada	Simultana obrada nastavnog sadržaja i neophodnost tihog rada	Simultana obrada nastavnog sadržaja i neophodnost tihog rada

Na pitanje koji su najvažniji nedostaci rada u kombiniranom razrednom odjeljenju *učiteljica 1* navodi simultanu obradu različitih sadržaja u nastavnom satu i neophodnost timskog rada kao glavne nedostatke. Simultana obrada različitih sadržaja zahtijeva visok stupanj organizacije i sposobnosti da se upravlja različitim nastavnim materijalima istovremeno, što može biti vrlo zahtjevno. Neophodnost timskog rada može dodatno komplicirati proces, zahtijevajući koordinaciju i suradnju među učenicima i učiteljima. *Učiteljica 2* također ističe simultanu obradu

različitih sadržaja kao glavni nedostatak. Ovaj izazov zahtijeva od učiteljice da istovremeno poučava različite nastavne jedinice, što može otežati održavanje pažnje i aktivnosti svih učenika. *Učiteljica 3* smatra da je najvažniji nedostatak nemogućnost tihog rada za razredni odjel, jer učenici koji pišu provjeru nemaju iste uvjete (potpunu tišinu) kao učenici koji nisu u kombiniranom razrednom odjeljenju. Ovo ukazuje na problem održavanja optimalnih uvjeta za rad kada učenici istovremeno rade na različitim zadacima. *Učiteljica 4* također ističe simultanu obradu različitih sadržaja i neophodnost tihog rada kao glavne nedostatke. Simultana obrada otežava fokusiranje na jedinstvene potrebe svakog učenika, dok je neophodnost tihog rada izazovna u situacijama kada različite aktivnosti zahtijevaju različite razine koncentracije i zvuka. *Učiteljica 5* navodi psihofizičke razlike u dobi učenika, simultanu obradu različitih sadržaja i neophodnost tihog rada kao najvažnije nedostatke. Psihofizičke razlike mogu značajno utjecati na sposobnost učenika da prate nastavu i sudjeluju na odgovarajući način, dok simultana obrada i tihi rad predstavljaju izazove u organizaciji i provedbi nastave.

Najčešći izazovi uključuju simultanu obradu različitih sadržaja u jednom nastavnom satu, što zahtijeva visok stupanj organizacije i može otežati održavanje pažnje i angažmana svih učenika. Također je problematična neophodnost tihog rada, jer je teško osigurati optimalne uvjete za sve učenike kada rade na različitim zadacima. Psihofizičke razlike među učenicima različitih dobnih skupina dodatno kompliciraju prilagođavanje nastave njihovim potrebama. Sveukupno, najveći izazovi su simultana obrada sadržaja i održavanje tihog rada, što otežava učinkovitu organizaciju i provedbu nastave u kombiniranim razrednim odjeljenjima.

8. Analiza promatranog oglednog sata učiteljice

Slika 1. Učionica u Područnoj školi Gornja Jelenska

U prednjem dijelu učionice nalazi se magnetna i pametna ploča kao i svi potrebni predmeti koje učiteljica koristi tijekom izvođenja nastave. Učenici su podijeljeni tako da svatko sjedi sam u svojoj klupi. Učenici 4. razreda sjede s lijeve strane dok učenici 3. razreda sjede s lijeve strane razreda. U stražnjem dijelu razreda nalazi se kutak u kojemu učenici mogu igrati razne društvene igre tijekom odmora. Također cijelu učionicu krase učenički radovi kao i poučni plakati.

Ogledni sat učiteljice pogledala sam 14. veljače 2024. godine. Učiteljica je izvodila nastavu Glazbene kulture u 4. razredu, a nastavu Likovne kulture u 3. razredu. Tijekom pripreme za sat učiteljica se koristila dobivenim pripremama Školske knjige. Na početku sata učiteljica je učenicima najavila kojim će priborom raditi, a to su tempera. Zatim učenici pripremaju stolove. Učenici već znaju raditi temperom i upoznati su s tehnikom, stoga učiteljica nije gubila puno vremena objašnjavajući istu. Učenici su na satu Glazbene kulture ponavljali pjesme koje su naučili na prethodnom satu Glazbene kulture. Kao motivaciju za sat Likovne kulture učiteljica na PowerPoint prezentaciji stavila parove boja od kolaž papira. Pomoću boja na kolaž papiru učenicima je objasnila što je to komplementarni kontrast. Također je učenicima prikazala umjetničko djelo koje su kratko analizirali. Razgovarala je s učenicima o danu zaljubljenih,

odnosno o Valentinovu. Učenici su opisivali kako taj dan izgleda njima, što čine za ljubav, kako se ljubav pokazuje. Učiteljica je povezala motivaciju tako što je uključila i učenike 3. razreda postavljajući njima pitanja o sreći, odnosno pitala je što njih usređuje, o prijateljstvu i prijateljskoj ljubavi. Bilo je izvrsno što je uključila sve učenike u razgovor jer su tako svi učenici bili aktivni i uključeni u nastavni proces. Nakon kratkog razgovora učiteljica je najavila likovni zadatak i pjesmu koju će učenici učiti. Likovni zadatak bio je naslikati osjećaj ljubavi komplementarnim bojama slikajući razne geometrijske ili slobodne likove, poteze i plohe, a glazbeni zadatak bio je pročitati tekst pjesme *Dani* u udžbeniku. Dok su učenici 4. razreda čitali tekst pjesme učiteljica je obilazila učenike 3. razreda usmjeravajući ih u njihovom radu. Kada su učenici pročitali tekst pjesme učiteljica se koristila pitanjima iz udžbenika kako bi prokomentirali istu. Pitala ih je o čemu pjesma pjeva, koja je njena poruka i tko ju izvodi. Učiteljica se koristi matricama s e- sfere za usvajanje i ponavljanje pjesama stoga je pustila matricu, a učenici su pjevali služeći se tekstom u udžbeniku. Nakon što su nekoliko puta otpjevali pjesmu zajedno su ju i analizirali. Učenici su već upoznati s takvim pitanjima jer se često ponavljaju u udžbeniku. Morali su raspoznavati koliko dijelova ima pjesma, u kojem se tempu izvodi prvi, a u kojem drugi dio pjesme, te kakvo je kretanje melodije u prvom, a kakvo u drugom dijelu pjesme. Učenici su točno odgovorili na sva pitanja. Nakon što su analizirali pjesmu otpjevali su je još jednom, a onda je učiteljica najavila skladbu s kojom će se učenici upoznati, a to je *Kruh s maslacem*, autora W. A. Mozarta. Zadala je učeniku da naglas pročita tekst iz udžbenika o Wolfgangu Amadeusu Mozartu, a nakon toga je pustila skladbu. Dok su učenici slušali skladbu učiteljica je svakom učeniku 3. razreda pristupila individualno i prokomentirala kako radi svoj rad te dala prijedloge kako bi rad učenika bio što bolji. Na kraju sata učiteljica je s učenicima analizirala i vrednovala njihove radove. Dok je ocjenjivala učeničke radove učenici 4. razreda dobili su zadatak napisati i navesti tri stvari koje su naučili na satu i krenuli su pisati nekoliko stihova o dobroti, ljubavi ili prijateljstvu. Sat je bio zanimljiv i dinamičan. Zanimljivo je to što sat ima drugačiju strukturu od onoga na što smo navikli na fakultetu. Iako je naglasak na Glazbenoj kulturi jer zahtjeva više rada s učenicima svejedno je isto toliko pažnje posvetila i drugom razredu. Učiteljica je rekla kako se nekada za sate Glazbene i Likovne kulture priprema pomoću već gotovih priprema, ali u dosta slučajeva to nije moguće te osmišljava vlastite aktivnost i redoslijed tih aktivnosti kako bi se prilagodila mogućnostima učenika.

9. Izvedba sata likovne i glazbene kulture u kombiniranom odjelu

Za potrebe diplomskog rada održala sam tri nastavna sata u kombiniranim razrednim odjeljenjima. Nastavni sati održali su se u područnoj školi Gornja Jelenska, a pripada matičnoj školi Osnovna škola Popovača. U kombiniranom razrednom odjeljenju ukupno se nalazi 10 učenika od kojih šest pohađa 4. razred, a 3. razred pohađa četiri učenika. U kombiniranom razrednom odjeljenju učiteljica gotovo uvijek kombinira različite nastavne predmete pa tako i nastavu Glazbene i Likovne kulture. Upravo iz tog razloga odlučila sam svoje sate odraditi na način da kombiniram Glazbenu i Likovnu kulturu jer smatram da je izrazito zahtjevno održavati isti nastavni predmet u oba razredna odjeljenja.

9.1. Prvi nastavni sat Likovne kulture i Glazbene kulture

Prvi sat održala sam 11. travnja 2024. godine izvodeći nastavu Glazbene kulture u 3. razrednom odjeljenju, dok sam nastavu Likovne kulture izvodila u 4. razrednom odjeljenju prateći rad i raspored učiteljice. Za vrijeme mog obrazovanja s kombiniranim razrednim odjeljenjima susrela sam se na drugoj godini fakulteta u sklopu stručno – pedagoške prakse kada sam odlučila provesti tjedan dana u takvom obliku nastave. Takav način rada i izvođenja nastave bio mi je izrazito zanimljiv jer se tijekom studija nismo susretali s takvim oblikom nastave. Najteži dio izvođenja i pripreme za sate bila je izrada pripreme jer sam se prvi puta susrela s time i bilo je iznimno teško uskladiti aktivnosti učenika. Pripremala sam se na način da sam prvo napravila pripreme za svaki predmet, a zatim ih obje spojila u jednu. Prilikom „spajanja“ priprema pokušala sam uskladiti aktivnosti tako da učenici uvijek imaju neki zadatak te sam pokušala osmisliti zajedničku motivaciju kako bih povezala nastavne jedinice. Sat sam započela na način da sam učenicima 4. razreda rekla koji pribor im je potreban za rad. Dok su oni pripremali klupe i pribor, 3. razred igrao je igru *Pogodi koja je pjesma* gdje sam učenicima svirala i pjevala melodiju naučene pjesme *Proljeće u srcu* neutralnim slogom na. Kada su učenici otkrili o kojoj je pjesmi riječ otpjevali smo je u cijelosti. Uslijedilo je upjevavanje melodijskim obrascem rastavljenog kvintakorda na slog „mi“, od C – dura do A- dura. Učenici 4. razreda pripremili su pribor i klupe za rad stoga smo svi zajedno za motivaciju odigrali igru pantomime. Učenici su dolazili ispred razreda i izvlačili kartice na kojima je pisala životinja koju su morali glumiti dok su ostali učenici morali odgonetnuti o kojoj se životinji radi. Nakon što su pogodili životinje, razgovarali smo o životinjama koje se bude u proljeće iz zimskog sna kao i o onima koje su prisutne cijele godine.

Također, opisivali smo izgled svake životinje, a osobito onih domaćih. Učenicima 3. razreda najavila sam pjesmu *Čežnja za proljećem* i zadala da otvore udžbenike i samostalno pročitaju tekst pjesme i podvuku nepoznate riječi. Za to vrijeme učenicima 4. razreda objašnjavala sam likovnu tehniku pastel, također smo promatrali umjetničku reprodukciju na kojoj sam objašnjavala pojmove koje učenici trebaju naučiti. Prisjetili smo se životinje s motivacijskog dijela sata, pijetla, kojeg su učenici oponašali te promatrali i opisivali njegove dijelove tijela i međusobne odnose veličina glave, kriješte, vrata, tijela, nogu i perja. Najavila sam učenicima likovni zadatak, a to je bio naslikati pijetla pastelama prema promatranju fotografije slikarskim teksturama. Učenici su krenuli slikati pijetla iscrtavajući olovkom obris tijela. Učenici 3. razreda pročitali su tekst pjesme, a zatim smo porazgovarali o nepoznatim riječima i temi pjesme. Otpjevala sam i odsvirala pjesmu *Čežnja za proljećem* uz pratnju na klavijaturama, a zatim smo pjesmu usvajali igrom jeke. Učenicima je bio izrazito zanimljiv takav način usvajanja pjesme jer do sada nisu učili na takav način. Nakon što su učenici usvojili pjesmu izveli smo ju u cijelosti, a zatim svirali ritam i dobu na istu pomoću matrice. Najavila sam skladbu *Ples šećerne vile*, P. Iljića Čajkovskog te učenike ukratko upozнала sa skladateljem i skladbom. Skladbu smo poslušali nekoliko puta kako bismo utvrdili ugođaj, tempo, dinamiku i izvođački sastav. Tijekom sviranja ritma i dobe te slušanja skladbe iskoristila sam vrijeme kako bi učenicima 4. razreda sugerirala smještaj motiva na papiru i odgovorila na dodatna pitanja koja su imali. Na kraju sata sam s učenicima 3. razreda započela igru *Dan/Noć (Proljeće/Zima)* gdje su učenici na riječ proljeće uspravno stajali, a na riječ zima spustili u položaj čučnja. Kada su učenici shvatili kako se igra ta igra, odredila sam da jedan učenik preuzme ulogu onoga koji govori riječi dok odrađujem analizu likovnih radova. Učenici su svoje radove posložili na ploču gdje smo se okupili oko istih, te sam učenike ispitivala pitanja za analizu. Nakon odrađenog sata bila sam vrlo zadovoljna odrađenim satom i organizacijom vremena jer sam postigla sve što sam i planirala. Priprema koju sam napravila bila je odlično strukturirana i imala sam dobro raspoređene aktivnosti. Bilo je izrazito izazovno održati sat na ovaj način jer se do sada nisam susrela s takvim načinom podučavanja. Smatram da sam puno naučila na tome satu i bio mi je odlična praksa za sljedeći sat gdje sam mogla još bolje osmisliti aktivnosti. Jedini problem kojeg sam htjela riješiti za idući sat je nekoliko „praznih“ minuta kod učenika 3. razreda nakon pročitano g teksta pjesme kada sam objašnjavala Likovnu kulturu.

Slika 2. Učenički radovi – pijetao

9.2. Drugi nastavni sat Likovne i Glazbene kulture

Drugi sat održala sam 25. travnja 2025. godine gdje sam također imala sat Glazbene kulture u 3. razredu, a sat Likovne kulture u 4. razredu. Za ovaj sat bilo se puno lakše pripremiti jer sam znala što me točno očekuje pa sam sukladno s time radila i aktivnosti. Bilo je lakše napisati pripremu nego za prošli sat, a i učiteljica Melita dala mi je smjernice kako bih mogla poboljšati sat da učenici nemaju slobodno vrijeme, odnosno vrijeme u kojem ja objašnjavam drugom razredu, a oni gledaju. Ovoga puta vodila sam sat Glazbene kulture u 3. razredu, a sat Likovne kulture u 4. razredu. Nastavni sat započela sam pozdravom i najavila učenicima 4. razreda kojim priborom rade kako bi mogli pripremati pribor i klupe za rad. Glazbenu kulturu započela sam s igrom Pogodi koja je pjesma gdje sam svirala i pjevala melodiju naučene pjesme Čežnja za proljećem neutralnim slogom na. Učenici su uspjeli pogoditi o kojoj je pjesmi riječ, a zatim smo otpjevali pjesmu zajedno u cijelosti. Učenicima je bilo zanimljivo upjevavanje jer to inače ne rade na ovakav način. Na ovom satu provela sam i glazbene diktate jer sam na prethodnom satu shvatila da imam dovoljno vremena te da ih mogu provesti s učenicima. Kada su se učenici 4. razreda pripremili za nastavu Likovne kulture, učenicima 3. razreda najavila sam pjesme koje će naučiti na današnjem satu, a to su bile tradicijske pjesme: *Ja posijah repu* i *Sanak snilo*. Zamolila sam učenike da pročitaju tekst obje pjesme, zabilježe nepoznate ili manje poznate riječi te da podignu ruke kada pročitaju kako bih im mogla podijeliti kratke listiće za samostalno rješavanje koji je povezan s tradicijom njihova

područja. Za to vrijeme sam učenicima 4. razreda objašnjavala likovnu tehniku akvarela i flomastera, a zatim smo promatrali kolaž Pabla Picassa gdje je koristio kolaž, ugljen, olovku i tintu kako bi prikazao vlastiti motiv i stvorio vlastiti likovni izraz. Ovdje su učenici mogli uočiti jedinstvo likovnih elemenata. Porazgovarali smo o umjetničkom djelu, a zatim sam učenike zamolila da se naslone jer će slušati pjev ptice. Nakon ogledanog i odslušanog videozapisa razgovarali smo o tome što smo vidjeli i što smo čuli. Zajedno smo komentirali ptičji izgled i promatrali različite vrste ptica koje sam prikazivala na PowerPoint prezentaciji. Zajedno smo analizirali oblik tijela ptice, odnose veličine dijelova tijela, položaj i boju perja. Kada su učenici detaljno opisali njen izgled najavila sam im zadatak, a to je da moraju akvarelom naslikati pticu prema promatranju i dovršiti rad crtanjem flomasterom, stvarajući jedinstvo dviju tehnika. Učenicima sam isprintala nekoliko različitih vrsta ptica kako bi ih mogli promatrati slikajući i crtajući zadanom likovnom tehnikom. Nekoliko puta sam napomenula da se kombiniranje dviju ili više likovnih tehnika naziva slikarsko jedinstvo. Učenici su ponovili zadatak i krenuli slikati radove. Za to vrijeme učenici 3. razreda ispunili su listiće pa su pročitali ostalima svoje odgovore, odnosno opise narodnih običaja. Čitajući odgovore postavljala sam dodatna pitanja o narodnim običajima, pjesmama koje su se pjevale ili se dalje pjevaju u narodu, način na koji su se izvodile, tematici kojom su prožete kao i o glazbalima koja su se u narodu svirala. Također smo razgovarali i o plesu koji se još uvijek njeguje na području cijele Moslavine. Kratko smo razgovarali o tekstu pjesme kao i o značenju riječi *frak*. Također, izvela sam učenike izvan razreda, odnosno izvan učionice, kako bi mogli vidjeti jedan od narodnih običaja s njihova područja – narodnu nošnju.

Slika 3. Izložbeni prostor u školi - narodna nošnja

Usljedilo je sviranje i pjevanje pjesme *Ja posijah repu*. Pjesmu smo usvajali igrom *lovca* pomoću koje smo usvajali melodiju, ritam i tekst pjesme s kojom se učenici do sada nisu susreli, stoga im je bilo vrlo interesantno. Nakon što su usvojili pjesmu, odsvirali smo i otpjevali pjesmu u cijelosti. Učenicima je pjesma bila poznata od prije pa su ju brzo usvojili, a zatim smo krenuli na novu pjesmu po imenu *Sanak snilo*, koju smo usvajali igrom *jeke* kojom također usvajaju melodiju, ritam i tekst pjesme. Svirala sam i pjevala frazu po frazu pjesme, a zatim su te fraze ponavljali učenici. Nakon što su učenici usvojili pjesmu izvodili smo ju u cijelosti uz pratnju sintetizatora zvuka. Kada su obje pjesme bile usvojene svirali smo ritam i dobu na njih uz pomoć matrice. Svirajući ritam pjesme obilazila sam učenike 4. razreda kako bih provjerila kako napreduje njihov rad. U završnom dijelu sata s učenicima 3. razreda izvodio se ples. Učenicima sam pokazala osmišljenu koreografiju te smo plesali na pjesmu *Ja posijah repu*. Objasnila sam im i kako igrati igru *Pogodi iza koga se krije* te su samostalno igrali igru dok sam ja provodila analizu radova s 4. razredom. Stavljam učeničke radove na ploču te od učenika tražim da ponove koji je bio današnji zadatak. Od učenika sam tražila refleksiju njihovih aktivnosti, procjenu zadovoljstva, uloženog truda i koristi. Učenici su uspoređivali vlastite radove i reprodukciju. Pitala sam ih

pitanja: „Koji je bio današnji zadatak? Koje ste likovne tehnike koristili? Kako se postiže pojam jedinstva na umjetničkim djelima? Na kojem radu se posebno uočava jedinstvo tehnika, slikarske i crtačke? Tko na slici ima najviše različitih tekstura? Jeste li zadovoljni svojim radom?“. Učenici 3. razreda za to su vrijeme mirno igrali igru na kraju razreda kako bismo mi mogli obaviti analizu. Bila sam iznimno zadovoljna s ovim nastavnim satom jer sam uspjela napraviti puno više aktivnosti nego na prethodnom satu, bila sam spremnija na reakcije učenika i bila sam upoznata s njihovim potrebama i pažnjom koju je bilo potrebno usmjeriti na pojedinog učenika. Sve sam aktivnosti uspjela odraditi i isto tako smatram da su uspješno odradene.

Slika 4. Učnički radovi - Ptice

9.3. Treći nastavni sat Likovne i Glazbene kulture.

Treći nastavni sat Likovne i Glazbene kulture održala sam 8.5.2024. Za ovaj nastavni sat priprema je bila dosta jednostavnija jer sam do sada shvatila kako sat treba izgledati i čime bih mogla poboljšati sve aktivnosti i sam tijekom nastavnog sata. Ovoga puta sam 4. razredu predavala Glazbenu kulturu, a 3. razredu Likovnu kulturu. Bilo je izazovnije osmisliti sat Glazbene kulture jer su pjesme složenije i drugačije od dosadašnjih pjesama koje smo radili na fakultetu u sklopu kolegija Glazbeni praktikum. Nastavni sat sam kao i prethodna dva započela tako što sam učenicima 3. razreda rekla koji pribor da pripreme te da zaštite klupe kako bih mogla započeti Glazbenu kulturu s učenicima 4. razreda. Sat smo započeli igrom *Pogodi koja je pjesma* gdje sam svirala i pjevala melodiju naučene pjesme *Život nije siv* neutralnim slogom na. Nakon što su

učenici prepoznali pjesmu otpjevali smo ju u cijelosti. Bilo mi je izazovno svirati pjesmu za ponavljanje jer se do sada nisam susretala s tako složenijim pjesmama, ali bilo je zabavno i korisno naučiti svirati nešto novo. Učenicima sam objasnila da ćemo sada zagrijati glasnice upjevavanjem što su jedva čekali jer im je bilo zabavno kada sam to radila s učenicima 3. razreda. Glazbeni diktati nisu nešto s čime su se susretali do tada pa sam morala objasniti da se ritamskim diktatom određuje koji je ton duži/kraći, melodijskim diktatom viši/nži i dinamičkim diktatom tiši/glasniji. Učenici su odlično izvodili diktate i aktivno slušali sve što objašnjavam. Dok su se učenici 3. razreda pripremili za nastavu likovne kulture imali smo zajedničku motivaciju u kojoj smo razgovarali o nadolazećem blagdanu, odnosno *Majčinom danu*. Zamolila sam učenike da opišu izgled svoje majke i navedu nekoliko razloga zašto je njihova majka posebna. Također sam ih pitala što rade na taj dan sa svojim majkama i kako ga obilježavaju. Učenici su govorili i zašto je baš osmijeh njihove majke poseban. Time smo završili motivacijski dio te sam najavila učenicima 4. razreda da otvore udžbenike i pročitaju tekst pjesme *Osmijeh majke*. Isto tako sam napomenula da podcrtaju nepoznate i manje poznate riječi kako bi im se objasnilo značenje. Za to vrijeme sam s 3. razredom razgovarala o likovnoj tehnici kojom će danas slikati, a ta tehnika naziva se *pastel*. Objasnila sam im što je pastel, kakav razlikujemo, kako izgleda, a posebno sam naglasila da je to slikarska tehnika. Učenici 4. razreda pročitali su tekst pjesme, a zatim sam im podijelila listić na kojem su trebali napisati nekoliko razloga zašto vole svoju majku i zašto je njen osmijeh poseban kako bih mogla nastaviti objašnjavati 3. razredu bez ometanja. Na PowerPoint prezentaciji prikazala sam dvije umjetničke reprodukcije koje predočuju dva lica, a zatim razgovarali o istima. Vodila sam razgovor putem pitanja, objasnila pojmove koje trebaju usvojiti na satu, a to su modelacija i modulacija. Promatrali smo ljudska lica i nakon heurističkog razgovora najavila sam današnji zadatak, a to je naslikati portret kolorističkim slikanjem, tj. modulacijom. Učenici su ponovili zadatak, a kako bi što bolje naslikali svoje radove podijelila sam im kartice na kojima se nalazi prikaz kako nacrtati ljudsko lice. Također sam im dala smjernice kako započeti sa slikanjem. S učenicima 4. razreda započela sam upoznavanje i učenje nove pjesme *Osmijeh majke*. Učenici su pročitali što su napisali o svojim majkama, a zatim smo razgovarali o nepoznatim riječima. Odlučila sam da će usvojiti tekst i melodiju pjesme igrom jeke. Svivala sam i pjevala frazu po frazu pjesme, a zatim su te fraze ponavljali u učenici. Kada je pjesma bila usvojena otpjevali smo ju u cijelosti. Na pitanje kakva im je pjesma nekoliko učenika reklo je da im se ne sviđa to što je spora ali da im se tekst pjesme sviđa. Pjesmu sam odsvirala nekoliko puta kako bi ju učenici u potpunosti

usvojili, a zatim smo svirali ritam i dobu na matricu pjesme. Kao i na svakom satu do sada svirajući ritam i dobu sam obilazila učenike 3. razreda kako bih mogla vidjeti napreduju li s radovima te pokušati sugerirati smještaj motiva na papiru kao i na miješanje boja te korištenje toplih i hladnih boja. Kada su učenici odsvirali ritam i dobu objasnila sam kako će sada poslušati dvije skladbe koje imaju isti naziv, ali različite skladatelje. Najavila sam prvu skladbu *Ave Maria* (Bach/Gounod), te ih ukratko upoznala sa skladateljem. Prvo slušanje bilo je cjelovito, a njihov zadatak bio je reći kakvog je ugođaja skladba. Učenicima se skladba nije svidjela jer ih je uspavala. Drugim slušanjem odredili smo tempo, trećim dinamiku, četvrtim slušanjem izvođački sastav, dok je peto slušanje bilo cjelovito. Učenici su uspješno odredili sve zadane sastavnice. Najavila sam i drugu skladbu *Ave Maria* (F. Schubert). Učenicima sam rekla kako će prethodnu skladbu uspoređivati s ovom te da trebaju pažljivo slušati. Slušanje je bilo isto kao kod prve skladbe. Prvo slušanje bilo je cjelovito gdje su određivali ugođaj, drugo slušanje tempo, treće slušanje dinamiku, četvrtim slušanjem izvođački sastav i petim slušanjem sintetizirati sve glazbene elemente. Učenici su izrazili svoje doživljaje i rekli kako im ova skladba bolje zvuči od prethodne, a zatim smo razgovarali o njihovim razlikama. U završnom dijelu sata učenicima sam objasnila igru *Kaladont* koju su samostalno igrali do kraja sata dok sam provodila analizu s 3. razredom. Stavila sam učeničke radove na ploču i učenici su ponovili koji je bio današnji zadatak. Još jednom sam ponovila pojmove koje smo danas obradili. Pitanja putem kojih sam provela analizu su: „Koji je bio današnji zadatak? Jesu li svi naslikali portrete kolorističkim načinom slikanja? Po čemu se slike razlikuju? Usporedimo dvije slike i opišimo njihove razlike. Jesu li neki radovi riješeni originalnije od drugih? Tko je točnije prikazao odnose veličina na licu, tko je zanimljivo miješao boje (da nisu jednolične), tko nije boje razdvojio samo ravnom okomitom crtom? Opišimo neku sliku bez pokazivanja; možemo li je prepoznati po opisu?“

Slika 5. Učnički radovi - Portret – modulacija

10. Zaključak

Nastava glazbene i likovne kulture u kombiniranom razredu predstavlja značajan dio obrazovnog procesa koji obuhvaća rad mnogih učitelja širom Republike Hrvatske. Često se smatra izazovnim provoditi nastavu u kombiniranim razrednim odjeljenjima (Blašković, 2020). Bez obzira na navedenu izazovnost prilikom izvođenja nastave, mnogi učitelji ističu kako im kombinirano odjeljenje pruža veću slobodu u planiranju i provedbi nastavnih aktivnosti, te stvara ugodniju i dinamičniju atmosferu u učionici (Blašković Galeković, Novaković i Tomljenović, 2023).

Analizom provedenog istraživanja u okviru ovog diplomskog rada jasno su identificirane prednosti i nedostaci nastave glazbene i likovne kulture u kombiniranim razredima. Razmatrane su osnovne razlike u pristupu i izvođenju nastave u čistim i kombiniranim razredima, kao i specifični sadržaji koji se pokazali pogodnima ili izazovnima za provođenje u kombiniranim razredima. Pokazalo se da, unatoč izazovima, pažljivim planiranjem nastavnih aktivnosti, kreativnošću i predanošću, učitelji mogu ostvariti izvanredne rezultate i pružiti kvalitetno obrazovanje svojim učenicima.

Primarni cilj svakog učitelja trebao bi biti osiguranje učenicima da steknu temeljne vještine, iskustva i znanja koja će im biti korisna u životu. Nastava glazbene i likovne kulture u kombiniranim razredima ima za cilj upravo poticanje kreativnosti, razvijanje estetskog osjećaja te promicanje tolerancije, suradnje i međusobnog poštovanja među učenicima. Učionica tako postaje sigurno okruženje gdje se gradi zajedništvo s prijateljima koji postaju kao obitelj, dok glazbena i likovna kultura pružaju inspiraciju za umjetničko izražavanje, a učitelj ostaje važan oslonac i mentor svojim učenicima.

11. Literatura

- Blašковиć Galeković, J., Novaković, S., Tomljenović, Z. (2023). Arts education in combined primary classes in the Republic of Croatia. U: Malfado, C. (Ur.), *Proceeding book End conference 23 Education and New Developments 2023*, Vol. 1 (241 - 245), Portugal, Lisabon.
- Blašковиć, J. (2020). Izazovi izvođenja nastave glazbene kulture u kombiniranim razredima primarnog odgoja i obrazovanja. U: Svalina, V. (Ur.), *Glazbena pedagogija u svjetlu sadašnjih i budućih promjena 6 – Glazba u školi – stanje i perspektive – Zbornik radova sa Šestog međunarodnog simpozija glazbenih pedagoga* (149 – 164). Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku - Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti
- Bognar, L. (1982). *Rad u područnoj školi*. Zagreb: Školska knjiga.
- Bognar, L., Matijević, M. (2002). *Didaktika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Burke Walsh, K. (2004). *Kurikulum za prvi razred osnovne škole. Stvaranje razreda usmjerenog na dijete*. Zagreb: Udruga roditelja Korak po korak.
- Cohen L., Manion L., Morrison Keith (2007). *Metode istraživanja u obrazovanju*. Zagreb: Naklada Slap.
- Jensen, E. (1995). *Super-nastava. Nastavne strategije za kvalitetnu školu i uspješno učenje*. Zagreb: Educa.
- Lučić, K., Matijević, M. (2004). *Nastava u kombiniranim odjelima*. Zagreb: Školska knjiga
- Markovac, J. (2001). *Metodika početne nastave matematike*. Zagreb: Školska knjiga.
- McEwan, P. (2009). Evaluating multigrade school reform in Latin America. *Comparative Education*, 44(4), 465 - 483.
- Meyer, H. (2002). *Didaktika razredne kvake: rasprave o didaktici, metodici i razvoju škole*. Zagreb: Educa.
- Nye, B. (1993). Some questions and answers about multiage grouping. *ERS Spectrum*, 11(3), 38 - 45.
- Pranjić, M. (2005). *Didaktika: povijest, osnove, profiliranje, postupak*. Zagreb: Golden marketing.
- Pravilnik o broju učenika – Pravilnik o broju učenika u redovitom i kombiniranom razrednom odjelu i odgojno obrazovnoj skupini u osnovnoj školi* (2009), Narodne Novine. Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2009_10_124_3065.html (03.04.2024.)

- Sekulić Erić, I. (2019). *Priručnik za polaganje stručnog ispita pripravnika u osnovnim i srednjim školama*. Zagreb: Zadružna štampa.
- Song, R., Spradlin, T., Plucker, J. (2009). The advantages and disadvantages of multiage classrooms in era of NCLB accountability. *Center for Evaluation and Education Policy*, 7(1), 1 – 8. Dostupno na: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED504569.pdf> (12.04.2024.)
- Sušac, T. (2015). Analiza uspješnosti učenika koji pohađaju nastavu u kombiniranim odjelima. *Hrčak*, LXI(1), 153 - 162.
- Tot, D. (2010). Učeničke kompetencije i suvremena nastava. *Odgojne znanosti*, 12(1), 65 - 78. Dostupno na: https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=89812 (02.04.2024.)
- Varga, R., Sabljak, M. (2020). Kombinirani razredni odjel: socioekonomska nužnost ili pedagoški izbor?. *Acta Iadertina*, 17(2), 175 - 192. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/252882> (02.04.2024.)
- Šušar, V. (2011). Rad u kombiniranim razrednim odjelima. U: Jurčević Lozančić, A., Opić, S. (Ur.), *Škola, odgoj i učenje za budućnost/ 5. međunarodna konferencija o naprednim i sustavnim istraživanjima* (415 – 426). Zagreb: Učiteljski fakultet. Dostupno na: <https://tinyurl.com/yb4ykj82> (24. 3. 2024.)
- INTO (2003). Teaching in multi-classes: An INTO report. Dublin. Dostupno na: <https://www.yumpu.com/en/document/view/51681766/teaching-in-a-multi-classes-2003-into> (12.04.2024.)
- Rudnik* (2023./2024.), Ministarstvo znanosti i obrazovanja Republike Hrvatske. Dostupno na: <https://app.powerbi.com/view?r=eyJrIjoiZWE3YTE4OWQtOWJmNC00OTJmLWE2MjktYTQ5MWJINDNlZDQ0IiwidCI6IjJmTFjYmNjLWI3NjEtNDVkYi1hOWY1LTRhYzc3ZTk0ZTFkNCIsImMiOiJh9> (04.03. 2024.)

12. Prilozi

Prilog 1: Priprema za prvi nastavni sat

TIJEK NASTAVNOG SATA	
GLAZBENA KULTURA 3. razred	LIKOVNA KULTURA 4. razred
Nastavna jedinica: Slušanje i upoznavanje glazbe: Čežnja za proljećem, W. A. Mozart Izražavanje glazbom i uz glazbu: Ples šećerne vile, P. Iljič Čajkovski	Tema: Svijet oko mene, svijet za mene Udžbenička jedinica: Površina, slikarska tekstura Motiv: pijetao
UVODNI DIO SATA	
Sat započinje igrom Pogodi koja je pjesma. Sviram pjevam melodiju naučene pjesme Proljeće u srcu neutralnim slogom na. Nakon što učenici prepoznaju pjesmu, otpjeva se u cijelosti. Učenici se upjevavaju melodijskim obrascem rastavljenog kvintakorda slogom „MI“, od C – dura do A- dura (C-dur, Cis – dur, D-dur, Dis – du, E – dur, F – dur, Fis – dur. G – dur, Gis – dur, A - dur)	Učenici pripremaju radna mjesta te pribor za rad.
Motivacija: Učenicima 3. i 4. razreda objašnjava se Igra pantomime. Poziva se jedan učenik pred razred te izvlači papir na kojemu piše koju životinju mora glumiti. Učenici moraju odgonetnuti o kojoj se	

<p>životinji radi. Razgovaramo o životinjama koje se bude u proljeće kao i o onima koje su prisutne cijele godine.</p>	
<p>Učenicima najavljujem pjesmu koju će naučiti na današnjem satu, a to je Čežnja za proljećem.</p> <p>Nakon najavljene pjesme Čežnja za proljećem, učenici čitaju tekst i podvlače nepoznate riječi.</p>	<p>Počinjemo razgovor o likovnoj tehnici pastel. Objašnjavam učenicima da je pastel slikarska tehnika i da pastelom slikamo. Također, učenicima govorim da je pastel bijela kreda pomiješana s bojom u prahu i da razlikujemo uljni i voštani pastel, te da je pastel slikarska tehnika i da se njima slika. Ukoliko želimo dobiti svjetliju nijansu boje laganije pritisnemo pastelu, a ako želimo tamniju nijansu onda pravimo deblji nanos boje. Miješaju se nanošenjem jedne boje na drugu. S učenicima analiziram umjetničku reprodukciju: F. Marca, Gazele, 1915..Razgovaramo o karakteru površine slike, slikarskoj teksturi, različitim plohama. Uspoređuje se slikarski rukopis na slici P. Kleea, Crvene i bijele kupole, 1914.. Objašnjavam razliku između slikarskih rukopisa i ploha. Potičem učenike na kraći razgovor o tome koje životinje simboliziraju blagdan Uskrsa (pilići, zečevi, janje, kokoši...) kao simbol novog rođenja i buđenja.</p> <p>Promatramo fotografiju pijetla. Proučavamo dijelove tijela i međusobne odnose veličina ,glave, krijeste, vrata, tijela, nogu i perja obraćajući pozornost na prikaz teksture perja.. Zadatak je pastelama naslikati pijetla prema promatranju fotografije slikarskim teksturama.</p>

GLAVNI DIO SATA

Sviram i pjevam pjesmu Čežnja za proljećem.

Igrom jeke učenici usvajaju melodiju, ritam i tekst pjesme. Svira se i pjeva fraza po fraza pjesme, a zatim te fraze ponavljaju učenici.

Nakon što su učenici usvojili pjesmu izvode ju u cijelosti uz pratnju sintetizatora zvuka.

Učenici pjevaju pjesmu Čežnja za proljećem svirajući dobu i ritam različitim metodičkim postupcima uz matricu.

Najavljujem skladbu Ples šećerne vile, P. Iljiča Čajkovskog. Učenike prvo upoznajem sa skladateljem i skladbom. Učenici slušaju skladbu pet puta. Prvo slušanje skladbe je cjelovito. Učenici izražavaju svoj doživljaj skladbe i prema njemu određuju kakvog je ugođaja. Ugođaj je nježan. Drugim slušanjem skladbe trebaju odrediti tempo tj. brzinu. Tempo je umjeren. Trećim slušanjem određuje se dinamika. Četvrtim slušanjem određuje se izvođački sastav. Orkestar u kojemu se ističe zvuk čeleste. Peto slušanje je cjelovito gdje se sintetiziraju svi analizirani glazbeni elementi.

Obilazim učenike, sugeriram smještaj motiva na papiru. Učenici samostalno stvaraju rad. usmjeravam na izgled pijetla, odnose pojedinih dijelova tijela pijetla, smještaja pijetla na papiru. Potičem na miješanje boja, te izražavanje različitim mrljama i potezima kako bi prikazali karakter površine perja pijetla u tehnici pastele.

ZAVRŠNI DIO SATA	
<p>Učenici igraju igru:</p> <p>Dan/Noć (Proljeće/Zima).</p> <p>Učenicima se objašnjava da umjesto uobičajenih riječi dan i noć koriste riječi proljeće i zima. Zima označava čučanj, a proljeće uspravno stajanje.</p>	<p>Analiza:</p> <p>Stavljam učeničke radove na ploču. Učenici ponavljaju koji je bio današnji zadatak. Ponavljaju se i povezuju pojmovi koji su obrađeni. Od učenika se traži refleksija njihovih aktivnosti, procjena zadovoljstva, uloženog truda i koristi. Učenici uspoređuju vlastite radove i reprodukciju. Pitam učenike pitanja: „Što su slikarske teksture? Po čemu se razlikuju vaši radovi? Tko je najviše, a tko najmanje miješao boje? Tko ima najviše različitih tekstura? Čiji je rad originalniji i zašto?“</p>

Prilog 2: Priprema za drugi nastavni sat

TIJEK NASTAVNOG SATA	
<p>GLAZBENA KULTURA</p> <p>3. razred</p>	<p>LIKOVNA KULTURA</p> <p>4. razred</p>
<p>Nastavna jedinica:</p> <p>Slušanje i upoznavanje glazbe:</p> <p>Tradicijske pjesme: Ja posijah repu, Sanak snilo</p>	<p>Cjelina: Površina – jedinstvo, slikarska tekstura</p> <p>Tema: Svijet oko mene, svijet za mene</p> <p>Motiv: Ptica</p>

UVODNI DIO SATA	
<p>Sat započinje igrom Pogodi koja je pjesma. Sviram i pjevam melodiju naučene pjesme Čežnja za proljećem neutralnim slogom na. Nakon što učenici prepoznaju pjesmu, otpjeva se u cijelosti. Učenike upjevavam melodijskim obrascem rastavljenog kvintakorda slogom „MA“, od C – dura do A- dura (C-dur, Cis – dur, D-dur, Dis – du, E – dur, F – dur, Fis – dur. G – dur, Gis – dur, A - dur). Nakon upjevavanja slijede glazbeni dikati. Glazbenim dikatom određuje se duži/kraći, viši/niži i glasnjiji/tiši ton.</p>	<p>Učenici pripremaju radna mjesta te pribor za rad.</p>
<p>Učenicima najavljujem pjesme koju će naučiti na današnjem satu – Ja posijah repu i Sanak snilo. Nakon najavljene pjesme Ja posijah repu i Sanak snilo, učenici čitaju tekst i podvlače nepoznate riječi. Nakon što učenici pročitaju tekst pjesme dobivaju kratki listić za samostalno rješavanje gdje se od njih traži da prepoznaju karakteristične značajke područja u kojem žive, te da opišu jedan od običaja koji se obilježava i provodi na području Moslavine.</p>	<p>Razgovaram s učenicima o kombiniranoj likovnoj tehnici, a to je crtanje flomasterom i slikanje akvarelom. Objasnjavam učenicima što je akvarel ili vodena boja. Govorim učenicima kako i kojim kistom se slika akvarelom. Pojašnjavam pojam slikarske teksture i slikarski rukopis. Promatramo kolaž P. Picassa, Gitara, 1913. gdje koristi kolaž, ugljen, olovku i tintu kako bi prikazao vlastiti motiv i stvorio vlastiti likovni izraz kao i da je jedinstvo likovnih elemenata. Učenicima puštam pjev ptice i prikazujem ih na videozapisu. Nakon ogledanog i poslušanog videozapisa razgovaramo o tome što smo vidjeli i što smo čuli. Razgovaramo o izgledu ptica koje smo mogli čuti i vidjeti u videozapisu. Na prezentaciji prikazujem</p>

	fotografije na kojima se nalaze ptice. Zajedno analiziramo oblik tijela ptice, odnose veličine dijelova tijela, položaj i boju perja. Najavljujem učenicima da je zadatak naslikati akvarelom pticu prema promatranju i dovršiti rad crtanjem flomasterom, stvarajući jedinstvo dviju tehnika.
<p>Motivacija:</p> <p>Razgovor s učenicima o narodnim običajima, o pjesmama koje su se pjevale u narodu, načinu na koji su se izvodile, o tematici kojom su prožete, o glazbalima koja su se u narodu svirala i plesovima koji su se plesali, način na koji su se plesali i kada su se plesali.</p>	Učenici rade radove.
<p>Sviram i pjevam pjesmu Ja posijah repu.</p> <p>Igrom lovca učenici usvajaju melodiju, ritam i tekst pjesme. Nakon što su učenici usvojili pjesmu izvode ju u cijelosti.</p> <p>Nakon usvojene pjesme Ja posijah repu, učenicima demonstriram i sviram pjesmu Sanak snilo. Igrom jeke učenici usvajaju melodiju, ritam i tekst pjesme. Svira se i pjeva fraza po fraza pjesme, a zatim te fraze ponavljaju učenici. Nakon što su učenici usvojili pjesmu izvode ju u cijelosti uz pratnju sintetizatora zvuka. Učenici pjevaju pjesmu Ja posijah repu i Sanak snilo svirajući dobu i</p>	Obilazim učenike, sugeriram smještaj motiva na papiru. Učenici samostalno stvaraju rad. Usmjeravam na izgled ptice, odnose pojedinih dijelova tijela, smještaja na papiru i podsjećam na likovni problem koji se rješava.

<p>ritam različitim metodičkim postupcima uz matricu.</p>	
<p>ZAVRŠNI DIO SATA</p>	
<p>Učenici igraju igru:</p> <p>Ples Ja posijah repu. Ples se izvodi na tradicionalan način. Kada krene pjesma učenici rade tri koraka u jednu stranu, poskok na mjestu, a zatim isto i na drugu stranu. Kada dođe do pripjeva pjesme učenici u paru plešu korake poskakujući u krug.</p>	
<p>Igra Pogodi iza koga se krije igra se na način da je jedan učenik okrenut leđima od drugih učenika. Ostali se dogovaraju tko će skriti predmet iza svojih leđa. Učenik se okreće i pokušava pogoditi kod koga je predmet. Kada pogodi zamjenjuju uloge.</p>	<p>Stavljam učeničke radove na ploču. Učenici ponavljaju koji je bio današnji zadatak. Ponavljaju se i povezuju pojmovi koji su obrađeni. Od učenika se traži refleksija njihovih aktivnosti, procjena zadovoljstva, uloženog truda i koristi. Učenici uspoređuju vlastite radove i reprodukciju.</p> <p>Koji je bio današnji zadatak? Koje ste likovne tehnike koristili? Kako se postiže pojam jedinstva na umjetničkim djelima? Na kojem radu se posebno uočava jedinstvo tehnika, slikarske i crtačke? Tko na slici ima najviše različitih tekstura? Jeste li zadovoljni svojim radom?</p>

Prilog 3: Priprema za treći nastavni sat

TIJEK NASTAVNOG SATA	
GLAZBENA KULTURA 4. razred	LIKOVNA KULTURA 3. razred
Nastavna jedinica: Slušanje i upoznavanje glazbe: Osmijeh majke (S. Mihaljinec) Izražavanje glazbom i uz glazbu: Ave Maria (J. S. Bach, F.Schubert)	Tema: Svijet oko mene Nastavna jedinica: Ploha – tonsko i kolorističko slikanje Motiv: Portret
UVODNI DIO SATA	
Sat započinje igrom Pogodi koja je pjesma. Svira se i pjeva melodija naučene pjesme Život nije siv neutralnim slogom na. Nakon što učenici prepoznaju pjesmu, otpjeva se u cijelosti. Učenici se upjevavaju melodijskim obrascem rastavljenog kvintakorda slogom „MI“, od C – dura do A- dura (C-dur, Cis – dur, D-dur, Dis – du, E – dur, F – dur, Fis – dur. G – dur, Gis – dur, A - dur). Učenicima se objašnjavaju i provode glazbeni diktati	Učenici pripremaju radna mjesta te pribor za rad.
S učenicima se vodi zajednička motivacija u kojoj se razgovara o majkama i nadolazećem blagdanu Majčin dan. Učenici opisuju izgled svoje majke i zašto je njihova majka njima posebna. Opisuju lice svoje majke kao i osmijeh.	

<p>Učenicima najavljujem pjesmu koju će naučiti na današnjem satu – Osmijeh majke</p> <p>Nakon najavljene pjesme Osmijeh majke, učenici čitaju tekst i podvlače nepoznate riječi.</p> <p>Učenici nakon pročitanoog teksta dobivaju listić da napišu zašto je osmijeh njihove majke poseban.</p>	<p>Počinjemo razgovor o likovnoj tehnici pastel. To je slikarska tehnika i da pastelom slikamo. Objašnjavam učenicima da je pastel bijela kreda pomiješana s bojom u prahu i da razlikujemo uljni i voštani pastel. Također, govorim da je pastel slikarska tehnika i da se njima slika. Ukoliko želimo dobiti svjetliju nijansu boje laganije pritisnemo pastelu, a ako želimo tamniju nijansu onda pravimo deblji nanos boje. Miješaju se nanošenjem jedne boje na drugu.</p> <p>S učenicima analiziram umjetničku reprodukciju:</p> <p>Promatramo dvije slike koje predočuju dva lica. Pitanja koja se postavljaju učenicima: U čemu je razlika? Učenicima se objašnjava što je modelacija i modulacija. Na prezentaciji promatraju ljudsko lice i uočavaju kako je jedna polovica lica gotovo ista kao i druga. Učenicima se objašnjava što bi se trebalo izbjegavati prilikom slikanja i crtanja ljudske glave. Objašnjava se kako da okrenu papir i da je zadatak pastelom naslikati portret kolorističkim slikanje, tj. modulacijom. Upućujem ih se da prvo bijelom pastelom naslikaju oblik glave i lica, a zatim nastave slikati toplim i hladnim bojama.</p>
---	--

	<p>Današnji zadatak je naslikati portret kolorističkim slikanjem, tj. modulacijom. Od učenika tražim da ponove zadatak. Dijel kartice na kojima se nalazi prikaz crtanja ljudskog lica.</p>
<p>GLAVNI DIO SATA</p>	
<p>Sviram i pjevam pjesmu Osmijeh majke.</p> <p>Igrom jeke učenici usvajaju melodiju, ritam i tekst pjesme. Svira se i pjeva fraza po fraza pjesme, a zatim te fraze ponavljaju učenici. Nakon što su učenici usvojili pjesmu izvode ju u cijelosti uz pratnju sintetizatora zvuka.</p> <p>Učenici pjevaju pjesmu Osmijeh majke svirajući dobu i ritam različitim metodičkim postupcima uz matricu.</p> <p>Najavljuje se skladba Ave Maria skladatelja J. S. Bacha i F. Schuberta</p> <p>Učenike se upoznaje sa skladateljem i skladbom.</p> <p>Prvo slušanje skladbe je cjelovito. Učenici izražavaju svoj doživljaj skladbe i prema njemu određuju kakvog je ugođaja.</p> <p>Drugim slušanjem skladbe trebaju odrediti tempo tj. brzinu.</p> <p>Trećim slušanjem određuje se dinamika.</p>	<p>Obilazim učenike, sugeriram smještaj motiva na papiru. Učenici samostalno stvaraju rad. usmjeravam na izgled portreta na papiru. Potičem na miješanje boja.</p>

<p>Četvrtim slušanjem određuje se izvođački sastav.</p> <p>Peto slušanje je cjelovito gdje se sintetiziraju svi analizirani glazbeni elementi.</p> <p>Najavljuju se skladbe na temu <i>Ave Maria</i>, J. S. Bach, <i>Ave Maria</i>, F. Schubert</p> <p>Učenike se upoznaje sa skladateljem i skladbom. Skladba se uspoređuje sa skladbom <i>Ave Maria</i>, F. Schuberta</p> <p>Prvo slušanje skladbe je cjelovito. Učenici izražavaju svoj doživljaj skladbe i prema njemu određuju kakvog je ugođaja. Ugođaj je nježan, miran.</p> <p>Drugim slušanjem skladbe trebaju odrediti tempo tj. brzinu. Tempo je spor.</p> <p>Trećim slušanjem određuje se dinamika.</p> <p>Četvrtim slušanjem određuje se izvođački sastav. Orkestar u kojemu se ističe visoki ženski glas.</p> <p>Peto slušanje je cjelovito gdje se sintetiziraju svi analizirani glazbeni elementi.</p>	
ZAVRŠNI DIO SATA	
<p>Učenici samostalno igraju igru <i>Kaladont</i>. Učenici sjede u krugu i započinju igru sa zadanom riječi mama. Učenici moraju</p>	<p>ANALIZA I VREDNOVANJE</p> <p>Stavljam učeničke radove na ploču. Učenici ponavljaju koji je bio današnji zadatak. Ponavljaju se i povezuju pojmovi koji su</p>

<p>osmišljavati nove riječi na zadnja dva slova u riječi.</p>	<p>obrađeni. Od učenika se traži refleksija njihovih aktivnosti, procjena zadovoljstva, uloženog truda i koristi. Učenici uspoređuju vlastite radove i reprodukciju. Koji je bio današnji zadatak? Jesu li svi naslikali portrete kolorističkim načinom slikanja? Po čemu se slike razlikuju? Usporedimo dvije slike i opišimo njihove razlike. Jesu li neki radovi riješeni originalnije od drugih? Tko je točnije prikazao odnose veličina na licu, tko je zanimljivo miješao boje (da nisu jednolične), tko nije boje razdvojio samo ravnom okomitom crtom? Opišimo neku sliku bez pokazivanja; možemo li je prepoznati po opisu?</p>
---	--

Prilog 4: Pitanja iz intervjua

1. **Koliko godina radnog iskustva imate?**
2. **Koliko godina radite u kombiniranom razrednom odjeljenju?**
3. **U koliko razrednih kombinacija izvodite nastavu?**
4. **Koliko učenika imate u kombiniranom razrednom odjeljenju?**
5. **Koristite li pripreme koje se dobivaju uz udžbenik?**
6. **Što smatrate najvažnijim u nastavi umjetničkih predmeta u kombiniranom razrednom odjeljenju?**
PODPITANJA (Je li to prilagodavanje nastavnog plana i programa, organizacija nastave, uspostava discipline, uvažavanje individualnih mogućnosti i sklonosti učenika, strategije učenja i korištenje raznolikih oblika i načina rada...)
7. **Koje su, po Vašem mišljenju, najvažnije prednosti rada u kombiniranom razrednom odjeljenju? PODPITANJA (Je li to manji broj djece, suradnja među učenicima, mogućnost fleksibilne organizacije prostora, racionalizacija vremena kroz posebne oblike posrednog i neposrednog rada s učenicima, sloboda u odabiru strategija i metoda rada...)**
8. **Dopušta li vam rad u kombiniranom odjeljenju mogućnost lakšeg inoviranja nastave?**
9. **Koji su, po Vašem mišljenju, najvažniji nedostaci rada u kombiniranom razrednom odjeljenju? (Jesu li to psihofizičke razlike u dobi učenika, simultana obrada različitih sadržaja u nastavnom satu, neophodnost tihog rada, kombinacija različitih metoda rada ili prilagodavanje nastavnog plana i programa...)**

Izjava o izvornosti diplomskog rada

Izjavljujem da je moj diplomski rad izvorni rezultat mojeg rada te da se u izradi istoga nisam koristila drugim izvorima osim onih koji su u njemu navedeni.

(vlastoručni potpis studenta)

Zahvaljujem mentorici Jeleni Blašković Galeković i sumentorici Svetlani Novaković, na pomoći prilikom odabira teme diplomskog rada te na svakoj pomoći kod same izrade diplomskog rada.

Također zahvaljujem učiteljici Meliti A. koja mi je pomogla s planiranjem i izvođenjem sati u PŠ Gornja Jelenska.

Zahvaljujem se i svim svojim prijateljima i kolegama koji su mi uvijek bili na raspolaganju tijekom studiranja.

Posebno želim zahvaliti svojim roditeljima Branku i Ružici koji su mi omogućili studiranje i ovaj stupanj obrazovanja, kao i sestrama Lani, Maji, Miji, Eriki, te braći Saši i Adrianu na podršci tijekom studiranja.

I na kraju još želim zahvaliti svojem zaručniku Davidu A., koji je bio uz mene i podržavao me tijekom cijelog studija.

Romana Prole